
ЕТИКА И АНТИКОРУПЦИЈА

Курикулум и приручник
за средње школе
Измијењено и допуњено издање

ЕТИКА И АНТИКОРУПЦИЈА

Курикулум и приручник
за средње школе
Измијењено и допуњено издање

Сарајево, 2017.

Наслов: Етика и антикорупција: Курикулум и приручник за средње школе, измијењено и допуњено издање

Аутори: Вера Келава, Александаср Драганић, Љубинка Драгојевић и Слободан Голубовић

Издавач: Удружење INFOHOUSE у партнерству са Центром за развој медија и анализе и Омладинским комуникативним центром

Лекторка: Весна Смитал

Година издавања: 2017, друго ревидирано издање

Тираж: 375 примјерака

Дизајн и ДТП: CPU Printing company д.о.о., Витомира Лукића 14, 71210 Илица, Сарајево

Штампа: Блицдрук д.о.о., Бемалуша 8, 71 000 Сарајево

Напомена: *Изрази написани у само једном граматичком роду односе се подједнако на женски и мушки род*

Публикација је објављена у склопу пројекта “Ко се боји корупције још? Ми не!”. Објављивање ове публикације је дијелом финансирано грантом Министарства иностраних послова Сједињених Америчких Држава (Department of State). Мишљења, налази и закључци који су овдје наведени припадају ауторима и не одражавају нужно мишљења, налазе и закључке Министарства иностраних послова Сједињених Америчких Држава.

САДРЖАЈ

КУРИКУЛУМ	6
Зашто је важно учити о корупцији?	9
Дефинисање корупције	11
Узроци настанка корупције и облици у којима се манифестује	14
Какве су посљедице корупције?	15
Борба против корупције	16
Листа термина	17
Контекст	19
Циљеви образовања из области етике и антикорупције	22
Могуће методе и форме за постизање циљева	23
Приједлог наставних цјелина у које би се могли укључити садржаји из етике и антикорупције	27
Приједлог ваннаставних активности у оквиру којих би се могли третирати садржаји из етике и антикорупције	27
Приједлог наставних материјала	30
ПРИРУЧНИК ЗА ПРОФЕСОРЕ	32
Примјери наставних јединица	33
Приједлози школских пројеката	50
Закључак	59
ЕТИКА И АНТИКОРУПЦИЈА: ПРИРУЧНИК ЗА УЧЕНИКЕ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ	62
Увод	63
Шта је корупција?	65
Појам и дефиниција корупције	66
Појавни облици корупције	67
Узроци корупције	68
Посљедице корупције	69
Посљедице неетичког понашања	70
Примјери корупције из свакодневнице	71
Анализа случајева корупције	72
Борба против корупције	73
Дефинисање правила у борби против корупције	74
Примјена правила у борби против корупције	74
Рад на пројекту у борби против корупције	75
КОНТАКТИ ИНСТИТУЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА ПРИЈАВУ КОРУПЦИЈЕ	76
ОСТАЛИ КОРИСНИ ИЗВОРИ (ПУБЛИКАЦИЈЕ)	77

КУРИКУЛУМ

Од настанка људског друштва до данас, човјек је усавршавао и развијао разне методе лакшег и успјешнијег живота у заједници. На тај начин је развијао и саму заједницу и односе с другим људима у њој. С појавом првих табуа, првих норми, човјек се издигао изнад спонтаног начина живота, са жељом да свјесно уређује свој живот у заједници с другим људима. Тако настају прве норме, а односе се на одређене забране. Кроз развој друштва и развој друштвене свијести, норме су се развијале и уобличавале у разне писане документе. Друштво је добило прве писане законе, добило уставе као основне правне акте у сваком друштву, добило и друге законе којима је уређен живот у заједници. Настанком парламентарног облика власти, парламенти као законодавни органи постали су мјесто доношења закона, али и мјесто у којем се о законима и другим одлукама дискутовало и разговарало. Развојем разних облика друштвене свијести: филозофије, етике, религије, идеологије и сл. стваране су све веће научне поставке које су давале основ за све боље и хуманије законе и одлуке.

Данас у савременим друштвима готово је незамисливо функционисање било које области и живота у заједници без писаних закона. Такође, поред писаних норми оубличених у законе, уредбе, одлуке, конвенције, правилнике и сл. у сваком друштву важе и оне које не видимо, такозване неписане норме. Неписане норме су моралне и обичајне и оне су као и писане имале свој развојни пут и своју снагу дјеловања. Развојем друштва и друштвене свијести и ове норме добиле су другу форму и садржину и другачији значај. Из тог разлога је разумљиво да оне норме које су важиле у доба робовласништва, не могу се примијенити на савремено друштво. У доба робовласништва, људи су третирани као и свака друга роба, били предмет куповине и продаје и поступања њихових власника по властитом нахођењу. Данас, на овом степену развоја друштвене свијести, развоја људских права и слобода, готово је непојмљиво да су постојали и такви системи у којима је човјек био роба.

У правно уређеним државама, у којима постоји владавина права, логично је претпоставити је да су сви и да је све обухваћено законом и да нико и ништа није изнад закона. Ипак, пракса показује да у

функционисању сваке државе постоје појединци и групе који крше не само законе, већ који не поступају ни по моралним принципима. Најраширенији облик кршења закона данас у свијету јесте корупција. Овај готово друштвени "феномен", развио се у разним облицима, у готово свим државама, без обзира на то како су оне економски развијене и какво им је друштвено уређење. Корупција је у свијету препозната као препрека даљег развоја друштва. Оно што је још уочљивије, јесте сазнање да корупција поткопава основне вриједности и моралне принципе сваког друштва. Ако знамо да морал одговара на питање шта је добро, а шта не у једном друштву или шта ваља, а шта не, онда нам је јасно да нарушене или уништене моралне норме, представљају основу за брзо пропадање вриједносног система и друштва у цјелини. Посљедице постојања корупције препознатљиве су као слабење институција система, губитак повјерења у власт, поткопавање владавине закона, угрожавање људских права и слобода, угрожавање правичности и социјалне правде.

Према истраживањима Транспаренси интернешенела у Босни и Херцеговини, стопа незапослености је јако висока (28,6%), изражена је економска стагнација и неефикасност јавног сектора, као и недовољна и/или неадекватна имплементација законских рјешења и антикорупционих мјера, што има негативан утицај на све аспекте економског, социјалног и политичког развоја и ставља је у ранг неразвијених земаља. Имајући у виду чињеницу да је Босна и Херцеговина земља у транзицији, да у поратном периоду још није развила стабилан друштвени систем, ни институције система, разумљиво је да у овој и оваквој држави корупција оставља несагледиве посљедице и чини велику препреку даљем развоју земље, како економски и друштвено, тако и институционално. Корупција у босанскохерцеговачком друштву има и традиционалну позадину. Наиме, од колијевке па до гроба човјека прати ова пошаст, а да то сам и не примјећује. Када се роди дијете, по неписаном правилу, часте се доктор и бабице у породилишту, медицинске сестре и сви који се "нађу" породили при руци. Када дијете одрасте и пође у обданиште, тете се посебно "пазе" да би биле што више наклоњене баш том дјетету. Приликом уписа у основну школу, родитељ се распитује која је учитељица најбоља, уписује дијете код ње "преко везе", обасипа је поклонима у свим приликама. Дијете се нађе пред уписом у средњу школу те је и ту пресудна улога родитеља.

Родитељ “зна” да је најбоља, на примјер, економска школа и након завршетка средње школе и факултета, запослење у банци или јавној управи. Након завшене средње школе и уписа на факултет, кад год се дијете нађе пред проблемом, реагује родитељ уз помоћ поткупљивог професора. До запослења ће тај млади човјек доћи уз помоћ неке коруптивне методе: познанство, родбинска припадност, политичка подобност и слично. Такав грађанин ће живот наставити у складу са већ наученим начином рјешавања проблема и све до краја живота, све проблеме с полицијом, са инспекцијом, са шефом, са школом коју похађају његова дјеца, рјешаваће на њему добро познат начин. Ако се овај примјер посматра са аспекта појединца у друштву, проблем не изгледа тако велики. Но, када имамо у виду мноштво појединаца који се понашају на наведени начин, лако се намеће закључак: посљедице оваквог понашања су несагледиве. У пракси имамо уништен систем вриједности, односно упропаштен здравствени, образовни, правосудни и систем јавне управе. Укратко, све што би требало да стоји на ногама, стоји на глави.

Корупција је друштвени проблем и као такав се мора препознати да би се читаво друштво укључило у борбу против тог проблема. Проблем постоји, препознат је, идентификовани су појавни облици корупције и узроци њеног настанка те је разумљиво да надлежне институције система покушавају да зауставе даље ширење овог проблема и његово заустављање. Из тог разлога, Босна и Херцеговина је 2009. године усвојила државну Стратегију за борбу против корупције, којом се држава званично обавезала да ће да проведе антикорупционе реформе. У мају 2015. године, дефинисана је нова Стратегија за борбу против корупције. У овом документу се наводи да је остваривање дугорочних циљева, односно резултата у борби против корупције, неодвојиво од јачања морала и моралних и друштвених вриједности те да је све заједно веома повезано са системом образовања и васпитања у Босни и Херцеговини. Тиме је наглашено да у процесу борбе против корупције и у процесу јачања моралних вриједности у друштву, најјачу улогу имају породица и образовни систем, од предшколског нивоа до универзитета. Из тог разлога је неопходно да се посвети значајна пажња питањима етике у свим наставним програмима. Готово да нема наставног предмета или наставне јединице у коју није могуће уградити сегменте етичког значења.

Курикулум “Етика и антикорупција” за средње школе садржи кључне елементе за едукацију ученика, нуди дефиниције појма корупција, објашњења облика у којима се корупција појављује, објашњава узроке настанка и посљедице постојања корупције те даје смјернице дјеловања у борби против корупције. Нарочито је важна улога наставника у реализацији тема, односно наставних јединица у процесу учења о корупцији. Такође, Курикулум нуди добре примјере наставних метода, материјала, ваннаставне активности и разне пројекте којима се може учити о етици и антикорупцији.

Зашто је важно учити о корупцији?

Бити етички освијештен, значи бити спреман на борбу против корупције. Етички освијештени грађани имају изграђен систем вриједности, препознају шта је опште добро, препознају шта је битно за добробит заједнице и свих грађана који у њој живе. Такав грађанин је активан, он учествује у стварању општег добра, он учествује у борби против корупције.

У најранијем узрасту дјеца се могу учити општим вриједностима друштва, кроз развој и његовање другарства, прихватање и уважавање различитости, јачање заједништва кроз игру и у игри, прихватање различитих улога и слично. Код ђака у основним и средњим школама, могуће је развијати етички приступ свему, кроз активности на часовима одјељењске заједнице, кроз ваннаставне активности и у многим другим предметима.

Велики број ђака и наставника бар једанпут се суочио с неким обликом корупције или осјетио посљедице корупције. Зато је едукација, како ђака, тако и наставника, значајан алат у борби против корупције.

Учити ђаке да буду спремни на борбу против корупције, подразумијева да су и професори за то оспособљени. Сваки наставник и сваки ђак могу бити учесници корупције. О потреби едукације о етици и антикорупцији у средњим школама, свједоче резултати истраживања које је 2014. године провела Мрежа савјета/вијећа ученика средњих

школа у Босни и Херцеговини. Истраживање је обухватило готово 15.000 средњошколаца, од којих је 58% изјавило да је неопходно увести образовање о корупцији, а чак 60% ђака изјавило је да није довољно информисано о корупцији.

Овакви ставови средњошколаца говоре о томе да су ђаци спремни да развијају компетенције за област етике и антикорупције.

Циљ образовања и циљ учења о било којој појави и процесу, није само стицање знања о тим појавама и процесима, већ је суштина учења уопште, стварање и развој компетенција код сваког ђака. Овај Курикулум представља добар алат за оспособљавање ђака и наставника да стичу знања о корупцији и њеним посљедицама, као и да развијају вриједности и вјештине којима ће знати, моћи и хтјети да се боре против корупције. Курикулум ће помоћи развоју свијести код младих људи да постану одговорни, активни и да своју и судбину других узму у своје руке. Млади који буду едуковани у складу с овим Курикулумом, израшће у људе који желе учити, дјеловати и стварати бољу будућност. Иако ће бити свјесни да се корупција не може у потпуности искоријенити, млади и образовани људи ће у доброј мјери зауставити даљи продор корупције и даље пропадање друштва. Постаће свјесни да развојем етичких вриједности, јачањем транспарентности, одговорности и већим личним активизмом у друштву, помажу развоју друштвене заједнице као заједнице равноправних грађана.

Образовање и образовни систем имају задатак да оспособе ђаке да буду етички освијештени, јер само такви могу стварати здраво друштво. Личност и карактер сваког појединца, његова друштвена улога и његова активност, утичу на добробит заједнице. Данашњи ђаци су већ сутрашњи лидери у друштву те је неопходно да им образовни систем, поред наученог знања, обезбиједи и развој способности и формирање ставова који ће им омогућити да развију што је могуће већу нетолеранцију према корупцији.

Добар образовни систем не смије стварати послушне и ђуљиве грађане, већ грађане који ће бити одговорни и критични према свему што је негативно у друштву. Ђаке треба поицати да буду активни учесници у процесу учења, како би сутра били активни грађани у процесима доношења одлука. Постизање овог циља могуће је

кроз укључивање ђака у едукацију о етичком и антикорупционом дјеловању. Рано укључивање ђака у препознавање корупционих поступака и њених последица за демократско друштво, представља кључну компоненту у јачању способности појединаца и друштва за ефикасно управљање друштвеним појавама и процесима. Да би демократско друштво напредовало, грађани морају имати вјештине, промовисати вриједности и манифестовати демократско понашање. Морају знати довољно о основним карактеристикама демократског политичког система, о свим негативним појавама које угрожавају развој демократије како би могли да заштите своје и интересе заједнице. Грађани такође морају да изграде основне вриједности као што су: толеранција према различитим мишљењима, подршка владавини закона, борба против корупције. Као што учествују у разним породичним, вршњачким, спортским и другим активностима, ђаци би кроз образовни систем требало да добију прилику да учествују у откривању проблема, да их рјешавају и да тако практикују основне норме демократске културе. У сржи оваквог образовања су вриједности и етичка начела, транспарентност, учешће, реаговање, одговорност, оснаживање и правичност.

Дефинисање корупције

Корупција представља проблем који је иманентан човјековој природи. Стара је колико и људски род, односно колико и политичка и економска организација друштва. У примитивним племенским заједницама припадник племена чинио је услуге племенским вођама, а они су му заузврат чинили услуге другог типа, попут напредовања у племенској хијерархији што му је доносило материјалну и/или другу корист. Вијековима, цареви и краљеви нису плаћали службенике, па је један од начина остваривања прихода њихових службеника био примање поклона. Цезар није одлазио у Галију само како би покорио галска племена, већ је користио положај да заради у војној служби. Султановим суцима било је дозвољено да примају поклоне и да на основу њих доносе одлуке. Средњовјековне државе толерисале су куповину јавних положаја, бирање службеника по поријеклу и страначком критеријуму, третирање грађана као објеката владања, а не носилаца суверенитета. У 19. вијеку долазимо до односа према корупцији као природној појави, а у 20. вијеку проглашава се штетном и забрањује се законом.

Посљедице корупције по цјелокупан друштвени развој су несагледиве. Економска стагнација, неефикасан јавни сектор, недовољна и/или неадекватна имплементација законских рјешења и антикорупционих мјера креирају окружење у којем је коруптивно понашање перципирано као изузетно раширена друштвена појава која негативно утиче на све аспекте економског, социјалног и политичког развоја. У погледу животног стандарда грађана, у таквим друштвима јавља се непремостив јаз између оних који су инволвирани у корупцију и оних који то нису, односно постоји јако мали број еноормно богатих насупрот јако великом броју изузетно сиромашних.

Етимолошки, термин корупција води поријекло од латинске ријечи *rupture* што у слободном преводу значи разбијање, ломљење, кидање, а будући да у коруптивним активностима учествују најмање двије особе онда је то *sim rupture*. Дакле, подмитљивац и подмићени нешто разбијају, ломе или кидају заједно. Будући да етимолошка дефиниција не задовољава аспекте потребе за научном дефиницијом корупције, јер не открива у чему је специфична разлика корупције у односу на све остале манифестације покварености, искварености и непоштења, постоје различити приступи у дефинисању.

Разликује се дефинисање корупције као кршења моралне норме и као кршења правне норме. Према аутору Јосипу Крегару, кршење моралне норме садржано је у дефиницији да је "корупција патолошка појава, односно системска аберација у којој владајућа политичка класа лични интерес ставља изнад интереса политичке заједнице, па се с тог аспекта корупција осуђује као неморална и штетна за политичку конституцију друштва", док су облици корупције као кршење правне норме дефинисани одредбама кривичних закона.

Литература која се бави изучавањем корупције, као једног од најкомплекснијих криминалних феномена, нуди велики број њених дефиниција. Најчешће се спомиње да је "корупција настојање да се богатство или моћ стекну незаконитим средствима – лична добит на јавни рачун". Такође, једна од дефиниција коју истичу бројни аутори на простору бивших југословенских република је да "корупција означава процес у којем најмање двије особе недозвољеном размјеном, ради остваривања личне користи, поступају на штету јавног интереса, кршећи моралне и правне норме". Не може се

означити која је од постојећих дефиниција боља, али постоје институције и организације које су у својим документима третирале ову материју, а то су: Свјетска банка, Транспаренси интернешенел, Уједињене нације, Савјет Европе, Агенција за превенцију корупције и координацију борбе против корупције, па су дефиниције ових институција и организација сумиране у сљедећој табели:

	Дефиниција корупције	Извор
1.	Злоупотреба јавних овлашћења ради приватне користи.	Свјетска банка (1997)
2.	Злоупотреба повјерених овлашћења за приватну корист	Транспаренси интернешенел
3.	Транснационална појава повезана са другим облицима криминалитета, која представља пријетњу за стабилност и безбједност друштва, те угрожава одржив развој и владавину права.	УН Конвенција за борбу против корупције (2003)
4.	Означава сваку злоупотребу моћи повјерене јавном службенику или лицу на политичком положају на државном, ентитетском, кантоналном нивоу, нивоу Брчко Дистрикта БиХ, градском или општинском нивоу, која може довести до приватне користи. Корупција посебно може укључивати директно или индиректно захтијевање, нуђење, давање или прихватање мита или неке друге недопуштене предности или њену могућност, којима се нарушава вршење било какве дужности или понашања очекиваних од примаоца мита.	Закон о Агенцији за превенцију корупције и координацију борбе против корупције БиХ (2009)
5.	Корупција подразумијева тражење, нуђење, давање или примање, директно или индиректно, мита или било које друге незаконите користи или стављање тога у изглед, које изопштава прописано извођење неке дужности или понашања које се захтијева од примаоца мита, незаконите користи или особе којој се то ставља у изглед.	Грађанско-правна конвенција Савјета Европе (1999)

Узроци настанка корупције и облици у којима се манифестује

Теорија и пракса која се бави изучавањем корупције искристалисала је подјелу узрока њеног настанка на: правне, политичке, институционалне и економске.

Правни узроци настанка корупције - незаобилазан фактор је недостатак или неадекватност законских прописа који инкриминишу корупцију, а након тога и нефункционалан рад органа који врше судску власт (судови и тужилаштва), али и оних органа који би требали вршити надзор над њиховим радом.

Политички узроци настанка корупције – злоупотреба власти од политичких центара моћи, финансирање политичких партија злоупотребом јавних ресурса, нефункционисање контролних органа (инспекција), непостојање механизма одговорности.

Институционални узроци настанка корупције – лоша организациона структура унутар институција, могућност корупционих радњи службеника усљед недостатка контролних механизма, давање предности некомпетентним кадровима испред стручних кадрова приликом запошљавања у институцијама.

Економски узроци настанка корупције – лоше осмишљена (криминална) приватизација јавних предузећа, неплански и неадекватан политички интервенционизам државе у привреду, непоштовање темељних тржишних законитости.

Мултидисциплинарним исцрпним истраживањем корупције долази се до закључка да се она најчешће манифестује у сљедећим облицима:

Подмићивање – Нуђење или примање одређене врсте услуге, новца или других облика користи да би се донијела каква одлука која је противправна;

Противправно посредовање – Коришћење положаја да би се утицало на вршење или невршење службених радњи;

Злоупотреба положаја – Коришћење положаја како би се себи или другој прибавила корист, другој нанијела штета или повриједила права;

Проневијера – Крађа, присвајање повјерене имовине или чега сличног од стране особе којој су повјерена јавна овлашћења;

Превара – Довођење у заблуду подношењем лажних обрачуна или на други начин;

Послуга – Неовлашћено служење повјереним новцем, вриједносним папирима, или другим покретним стварима;

Фалсификовање – Уношење неистинитих података, неуношење важних података, овјеравање докумената или прављење докумената са неистинитим садржајем;

Сукоб интереса – Ситуација у којој јавни службеник или функционер има неке професионалне или личне обавезе које угрожавају његову објективност/ интегритет;

Пристрасност – Стављање породице, пријатеља, познаника у први план приликом доношења одлука. Неформална веза између доносиоца одлука и одређене правне или физичке особе;

Изнуда – Захтијевање или остваривање какве користи употребом силе, ускраћивањем одређеног права или пријетњом.

Какве су посљедице корупције?

Не постоји друштво у коме нема корупције која као изразито опасан криминални феномен изазива посредне и непосредне штете. У неким друштвима њене размјере су такве да прераста у опасну патологију, а то је најкарактеристичније за земље у развоју и транзицији.

Корупција је антикултурна појава која:

- Омета функционисање правне државе и владавину права;
- Утиче на то да грађани немају повјерења у институције;

- Успорава привредни развој;
- Подстиче дискриминацију лица која нису укључена у коруптивне радње;
- Изазива друштвену нестабилност и социјалну несигурност;
- Узрокује пад квалитета рада јавних служби;
- Уноси непредвидивост у политичко одлучивање и правну регулацију;
- Подиже цијену државе, јер је администрација неоправдано велика;
- Подиже трансакционе трошкове;
- Потиче расипање средстава;
- Разара управну и политичку културу;
- Подстиче негативну селекцију за водеће положаје у политици и јавним службама;
- Умјесто одлучивања о потребама грађана, предност се даје личним зарадама повлашћених;
- Постаје неподношљива сметња развоју међународних економских односа итд.

Борба против корупције

Ни у једном савременом друштву није морално и законски прихватљива корупција, односно нигдје се не оправдава злоупотреба политичког положаја или јавне службе за лично богаћење на рачун јавног интереса. Не постоји ништа спорно око моралне категоризације коруптивног понашања, међутим кључни проблем се јавља код ефикасности правног система, откривања, прогона и кажњавања.

Како би борба против корупције била успјешна, неопходно је постојање правних норми и институција чији кадрови могу, знају и хоће ефективно и ефикасно откривати, процесуирати и превенисати коруптивна понашања. Такође, треба истаћи и то да ефикасна борба против корупције мора бити прожета развојем интегритета на нивоу институција, друштвених група, професија и грађана.

Спречавање корупције и њено свођење на најмању могућу мјеру може се проводити планским организовањем активности којима се у пракси елиминишу или, пак, смањује утицај њених директних или индиректних узрока. Како би се ситуације у којима се дешавају

коруптивне активности уклониле или свеле на најмању могућу мјеру, неопходно је провести различите мјере социјалне, економске, правне, образовне и других политика, односно потребно је активирати све релевантне факторе који могу допринијети сузбијању ове негативне појаве.

Листа термина

Корупција – Злоупотреба јавних овлаштења ради приватне користи.

Корумпирана особа – Свака службена или одговорна особа која ради личне користи или користи групе којој припада занемари општи интерес и повјерена овлаштења. Корумпираним се сматра и грађанин који нуди или пристаје на давање затраженог мита како би му корумпирана особа помогла у остваривању користи.

Злоупотреба положаја и овлаштења – Понашање којим се државни посао, положај или јавна функција врше на начин да се властити интереси стављају испред јавних.

Мито – Плаћање одређеног износа, материјалне или новчане вриједности јавном функционеру или запосленом у јавној управи који је надлежан за склапање уговора од стране државе или пружање услуга.

Јавни функционер – Свако лице које врши законодавну, извршну, управну или судску функцију одређене државе на свим нивоима власти било да је именовано или изабрано, било да је она стална или привремена, плаћена или неплаћена, те без обзира на ранг тог лица.

Јавни интерес – Представља идеал који је у средишту идеје о демократској власти и управљању, а дефинише се као дјеловање у интересу цјелокупног друштва, доношењем одлука на поштен и непристран начин, занемарујући лични интерес.

Превара – Остварење какве користи довођењем другог лица у заблуду, наводећи га да предузме неку радњу на штету своје или туђе имовине.

Трговина утицајем – Обећање, нуђење или давање јавном функционеру или јавном службенику, односно тражење или прихватање од

стране јавног функционера или јавног службеника, неоправдане користи, како би јавни функционер или јавни службеник злоупотребио свој стварни или претпостављени утицај.

Непотизам – Термин којим се означава фаворизовање рођака и пријатеља приликом запошљавања у јавном сектору или приликом доделе јавних послова, независно од њихових квалификација и стручних способности.

Клијентелизам – Облик друштвене организованости и дјеловања у којем приступ изворима (ресурсима) економске и политичке моћи контролишу патрони (моћници) те га омогућавају само својим клијентима – појединцима и снагама које им се повинују и подржавају их.

Фаворизовање – Повлаштен третман у поређењу с другим појединцима или групама које имају иста права.

Злоупотреба јавних добара – Неовлаштена употреба ресурса у јавном власништву.

Прање новца – Полагање новца стеченог обављањем незаконите дјелатности на рачуне код банака и других финансијских институција или укључивање на други начин тог новца у легалне финансијске токове.

Незаконито богаћење – Знатно повећање имовине јавног функционера за које не постоји разумно образложење везано за његове законске приходе.

Лична услуга – Свако дјеловање којим се једна страна обавезује да обави одређени посао, а друга да јој плати за то одређену накнаду, а које не произлази из редовног радног или уговорног односа.

Неимовинска корист – Свака погодност, привилегија, повластица или друга неновчана добит.

Штела – Незаконита веза која подразумева размјену услуга (материјалних и нематеријалних), при чему приступ привилегијама имају само особе са добрим системом веза или познанстава.

Контекст

У традиционалном трансмиси-вном облику наставе учење је преношење (трансмисија) знања и информација од онога који зна према ономе ко не зна, а према савременом облику наставе учење је активна

конструкција или реконструкција искуства онога који учи. Педагогија и психологија препознале су савремени облик наставе као изузетно погодан за продуктивно учење. Ђаци који имају прилику да уче по савременом облику наставе су активни, истражују, критикују, сумњају, раде у тиму са другима, закључују, боре се да одбране своје ставове, дебатују, а наставници организују, припремају час, потичу ђаке, усмјеравају њихову активност, похваљују, награђују.

Највећа и најјача снага савременог друштва су информисани, образовани, креативни људи, а васпитање и образовање су кључни фактор његовог развоја. Учење и подучавање ради стицања репродуктивног знања уступило је, у већем броју наставних предмета, мјесто подучавању ради стицања динамичког знања и развоја креативних способности. Такво знање отворено је за креативну примјену и стално надограђивање. Претпоставка за успјешно укључивање у савремене друштвене токове управо је ова промјена у образовању, промјена која обједињује настојање да се код ђака развијају компетенције које ће им омогућити да се успјешно укључе у савремене услове друштвеног и економског развоја и активно учествују у тим токовима. Данас се често помињу компетенције ђака. Поставља се питање да ли је ђак са наученим знањем, у могућности да исто у датој ситуацији примијени. Компетенције ђака представљају јединство стеченог знања, развијених вјештина и усвојених вриједности. Поред декларативног знања које подразумева да ђак посједује знање о томе шта је потребно урадити, ђак треба да зна и како се то ради. Ово процедурално знање још увијек не укључује и дјеловање, односно примјену знања. Да би се десило ово понашање, оно мора да буде у складу са системом вриједности, односно да ђак вјерује да то треба да уради. На конкретном примјеру то изгледа овако.

Ђаци су на едукацији из области антикорупције чули шта је корупционо понашање (декларативно знање). Када дођу у ситуацију да свједоче корупционом понашању уколико немају процедурално знање, неће знати шта треба да ураде, односно како да поступе. Ако и знају на који начин треба да поступе, акција може изостати уколико се не уклапа у њихов систем вриједности, односно уколико заиста и не вјерују да то треба да ураде. Компетентан ђак зна чињенице, зна како треба да ради, може то да уради и ради то са одређеним увјерењем. Најефикаснији начин супротстављања корупцији јесте превенција. Остваривање дугорочних резултата у борби против корупције и превенцији појаве корупције, везано је за образовање и васпитање као мјесто гдје се јачају моралне вриједности друштва.

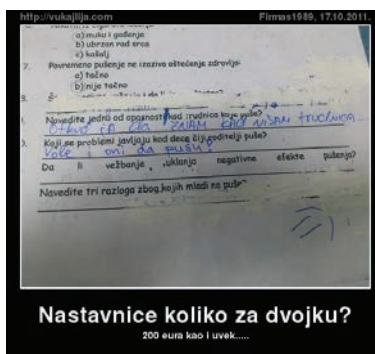
Циљ образовног система није да ђак само стиче знање, већ очекивање да ће научено бити примијењено у животу. Када се креира програм учења, који ће као резултат имати примјену знања, садржај учења мора обухватити све три компоненте знања. Прво треба дефинисати знања која су ђацима потребна, а затим размишљати и о вјештинама и вриједностима које ће обезбиједити примјењивост наученог. С обзиром на то да активности учења у највећој мјери утичу на развој вјештина и вриједности, потребно је ђацима понудити методе које од њих захтијевају да се активно укључе, да буде субјекти, а не искључиво рецептори знања.

У наставним предметима у којима се наставник определијелио да реализује наставне јединице из етике и антикорупције, он себе треба да види као педагога, односно онога који организује и води процес учења. У припреми часа било би добро да наставник размишља више о ђацима, о томе шта тренутно знају, шта би још требало да знају, које их активности могу најбоље мотивисати за учење, кроз које активности учења могу да развијају вјештине и усвајају вриједности и сл. Имајући у виду да средњошколци данас користе различита технолошка и комуникацијска средства неопходно је у наставни процес учења укључити што више метода који ће им омогућити да задовоље ове потребе. Ђацима треба дати слободу да истражују, препознају, наводе примјере из живота, креирају рјешења и активности. Треба их стално потицати и похваљивати за промишљање, за самосталност, за тимски рад и сл.

У настави матерњег језика, могуће је кроз писмени рад обрадити теме из области етике и антикорупције, али је могуће и припремити пројекат о обиљежавању Међународног дана борбе против корупције. Тај дан је 9. децембар, Уједињене нације усвојиле су Конвенцију борбе против корупције 2003. године. Образовни систем у Босни и Херцеговини, у складу са циљевима Стратегије борбе против корупције, има веома важан задатак да образује и припреми грађане за успјешну борбу против корупције.

Ни образовни систем није имун на корупцију. Многобројни су примјери постојања и појаве корупције у образовању. Корупција у образовању подједнако погађа, како ђаке, тако и наставнике, а у крајњем исходу урушава образовни систем у потпуности. Најчешће се са корупцијом сусрећемо приликом уписа у жељено занимање или струку, приликом запослења, приликом давања оцјена, организовања екскурзија и излета, санирања школских објеката, рентања физкултурних сала и других објеката у школи и слично. Само неколико побројаних примјера указује на појаву корупције у образовању, а истовремено пред све субјекте у образовном процесу поставља важан задатак да се сви заједно укључе у борбу против корупције.

Образовни систем не чине само ђаци и наставници, већ и управа школе и родитељи. Све ове субјекте неопходно је укључити у процес едукације о етици и антикорупцији. Дуг и тежак пут требају прећи наставници да би постигли промјену свијести код ђака, ако сами не мијењају себе и своје понашање. Такође, само наставници и ђаци нису довољно моћни у постизању образовних циљева о антикорупцији, уколико и родитељи нису укључени у едукацију. Данас готово све школе имају формиране савјете родитеља. На једном од састанака савјета могуће је прорадити тему о појму и врстама корупције, њеним посљедицама и потреби борбе против корупције. На наставничким савјетима као стручним органима, едуковани наставници залагаће се да се оцјене не закључују у зборницама, већ у учионицама, пред

Nastavnice koliko za dvojkju?
200 eura kao i uvek.....

ђацима и уз образложење оцјене. Тако ће нагласити оно што је битно сваком ђаку, да има право да му се објасни оцјена коју је добио, те да се то уради транспарентно и у учионици.

На часовима одјељењске заједнице, могуће је обрадити наставне јединице о корупцији. Такође, конкретна примјена етичког понашања најјаче ће доћи до израза управо на тим часовима. Код правдања изостанака са наставе, наставник, разредни старјешина, мора постићи да ђак буде искрен, критичан према себи и својим поступцима. Но, то ће моћи само наставници који су довољно едуковани за реализацију наставних јединица понуђених у овом приручнику.

На часовима предмета Демократија и људска права/Грађанско образовање/одгој, велики број наставних јединица могуће је увезати са наставним јединицама које обрађује овај приручник. Имајући у виду чињеницу да ђаци из овог предмета највише развијају компетенције за грађански активизам, отвара се лепеза могућности дјеловања на часовима, ваннаставним активностима и пројектима, са циљем јачања свијести ђака о потреби борбе против корупције и развоја етичких вриједности.

Циљеви образовања из области етике и антикорупције

Очекивани резултати

Ђаци ће:

- Бити у стању објаснити и анализирати везу између садржаја и контекста коруптивног понашања;
- Бити у стању описати понашања која су раније кроз историју, била неприхватљива и кажњива, а данас више нису, и обрнуто;
- Бити у стању дефинисати понашања која јесу/или су била кажњива у неким земљама и регионима, а у другима нису;
- Бити у стању оцијенити како различити контексти утичу на перцепцију корупције и корупционог понашања;
- Бити у стању дизајнирати пројекте којима је циљ борба против корупције.

Активности

Теме које треба обухватити образовањем:

Први разред:

- Шта је корупција?
- Појам и дефиниција корупције
- Појавни облици корупције

Други разред:

- Узроци корупције
- Посљедице корупције
- Посљедице неетичког понашања

Трећи разред:

- Примјери из свакодневнице
- Анализа случајева
- Борба против корупције

Четврти разред:

- Дефинисање правила у борби против корупције
- Анализа примјене правила у борби против корупције
- Рад на пројекту Промоција борбе против корупције – мјесец борбе против корупције

Могуће методе и форме за постизање циљева

Индивидуални рад

Уколико желимо ђаке подстаћи на размишљање о некој теми која се обрађује током часа, желимо да анализирају неки проблем, да се присјете властитог искуства, дају примјер из живота, дефинишу став о одређеном питању, ријеше неки задатак (који ће касније рјешавати у групи), дефинишу став о одређеном питању које се обрађује и слично, користимо индивидуални рад. Након индивидуалног

рада, најчешће слиједи дискусија која може да буде организована у паровима, малим групама или великој групи (када учествују сви ђаци). За индивидуални рад потребно је да наставник процијени колико је оптимално времена ђаку потребно и да ђацима да слободу (уколико се ради о интимним питањима) да не дијеле лична искуства са остатком групе уколико то не желе.

Рад у пару

Рад у пару користимо у различитим ситуацијама: када не желимо да ђаци раде сами а ни у групама; када немамо довољно времена да сваки ђак изложи свој приједлог па их замолимо да се у пару договоре око заједничког; када желимо да раде самостално, па у паровима, па у групама и на крају у великој групи; када желимо да повежемо неке ђаке за које смо примијетили да ријетко или никада међусобно не комуницирају и сл.

Рад у групи

Рад у групи подразумијева да група ђака ради на неком задатку у унапријед одређеном периоду, а наставник обилази групе, прати рад и води рачуна о времену. Тема рада у групама треба да буде унапријед осмишљена, групе могу да имају исту тему, могу да буду различите на начин да свака група обрађује један сегмент проблема. Групе се најчешће дијеле на четири до шест ђака. Рад у групама омогућава сваком ђаку (а нарочито онима који избјегавају да причају у великој групи) да изнесу мишљење и добро утиче на промјену динамике рада, јер ђаци морају да устану и промијене мјесто рада. Наставник треба да води рачуна о времену и да свакој групи обезбиједи довољно времена да презентује рад као и вријеме за питања, коментаре учесника других група или дискусију свих учесника о презентованим групним радовима.

Дискусија у групи

Дискусија у групи је фацитиран разговор свих учесника коју најчешће води наставник (а у неким ситуацијама ову улогу можемо додијелити и ђацима да практикују своје вјештине). Пожељно је да сви учесници сједе у кругу како би се обезбиједио равноправан однос

те отвореност у комуникацији. Ову методу најчешће користимо на крају рада, када је потребно да се сумирају закључци или када желимо да продубимо дискусију о некој теми. Важно је да наставник води рачуна да питања која поставља буду отвореног типа (како би потакао дискусију) као и да покуша да укључи све ђаке у разговор. Интервенција типа “занима нас шта о овој теми мисле и они који се до сада нису укључили у дискусију” често даје жељене резултате.

Студије случаја

Студије случаја могу бити изузетно корисне приликом обраде тема корупције, нарочито за разумијевање гдје су границе етичког, а гдје наступа корупција. Могу бити стварне или замишљене, могу их припремити наставници, али и ђаци прије извођења часа. За студије случаја могу се припремити двије врсте прича. Оне у којима се познаје исход и оне у којима се од ђака тражи да заврше причу, односно да процијене како је све могло да поступи одређено лице у датој ситуацији. Ове друг развијају способност за рјешавање проблема, а са аспекта едукације о корупцији, способност рјешавања етичких дилема.

Барометар

Барометар је метода која омогућава да ђаци дефинишу и изразе ставове, а истовремено да чују и ставове других. Посебно је корисна у области корупције, гдје се често појављује тзв. сива зона. Када примјењује барометар, наставник унапријед припреми неколико тврдњи, на примјер: “Корупцију је немогуће искоријенити”; “Сви људи су корумпирани”; и сл. Након тога постави папире по учионици, на један крај папир на којем пише “ДА, у потпуности сам сагласан”, а на други крај учионице папир са натписом “НЕ, никако нисам сагласан”. На средини учионице поставља папир са натписом “Нити сам сагласан нити нисам сагласан”. Затим замоли све ђаке да се позиционирају на мјесту унутар барометра који одговара њиховом ставу. Након што се ђаци распореде, наставник почиње дискусију тако да прозива једног по једног ђака да аргументује своје ставове. Након дискусије, наставник каже ђацима да могу да промијене став и заузму другу позицију на барометру. Након што исцрпи све могућности за дискусију, наставник задаје сљедећу тврдњу.

Дебата

Дебата развија говорничке вјештине и критичко мишљење. Посебно је важна метода у грађанском образовању, јер поред тога што потиче развој властитог става, потиче и слушање те уважавање ставова других. У едукацији о корупцији може се користити када, на примјер, желимо да ђаци просуде етичност неког поступка, анализирају узроке неког понашања и сл.

Кориштење мултимедије

Различити документарни и едукативни филмови о корупцији могу се скинути са интернета и користити у едукацији. Ђацима треба дати прилику да анализирају филм (дискусија у групи, рад у групама).

Олуја идеја

Веома је једноставна техника која се најчешће користи на почетку рада када желимо да групу уведемо у неку тему коју ћемо обрађивати током часа. Наставник треба да дефинише тему или питање и након тога замоли ђаке да понуде своје асоцијације или идеје. Наставник записује све што ђаци кажу, он је у улози неутралног, што значи да не вреднује приједлоге нити коментарише. Циљ олује идеја није да се развије дискусија већ да се види распон знања и појмова које ђаци имају о одређеној теми или да се добије што је могуће више рјешења за неку проблемску ситуацију.

Играње улога

Играње улога омогућава ђацима да сагледају ситуацију из друге перспективе, да уђу у различите друштвене улоге и на тај начин боље разумију различите положаје и позиције у друштву и њихове међусобне односе. Улоге које се додјељују ђацима могу бити унапријед детаљно разрађене или могу бити само оквирно задане ситуације, тада они сами улазе у улогу у коју уграђују властита искуства, знања, ставове и предрасуде.

Рад са текстовима

Различити извјештаји, чланци, репортаже могу се користити за анализирање одређених тема и разумијевање комплексности одређеног проблема. Текстови се могу читати и дискутовати у пару и у групама. Наставник их може унапријед припремити, а може ђаке замолити да прије часа припреме текстове које ће обрађивати.

Приједлог наставних цјелина у које би се могли укључити садржаји из етике и антикорупције

С обзиром на различитост наставних планова и програма у БиХ и потребе да се овај програм укључи у све средње школе, програм едукације о корупцији је најбоље реализовати на часовима одјељенске заједнице. Часови одјељенске заједнице, између осталог, потичу развој заједничког дјеловања и грађанске свијести, што је један од основних циљева увођења едукације о корупцији у образовање. Такође, на часовима предмета Демократија и људска права и/или Грађански одгој и образовање могуће је обрадити наставне јединице планиране за трећи и четврти разред. На часовима матерњег језика могуће је да наставник покрене такмичење ученика о теми борба против корупције те да најбољи литерарни рад буде награђен поводом обиљежавања Међународног дана борбе против корупције.

Приједлог ваннаставних активности у оквиру којих би се могли третирати садржаји из етике и антикорупције

Већ је истакнуто да је циљ едукације о корупцији развој компетенција код ђака и наставника. Компетенције подразумевају јединство знања, вјештина, ставова и свијести о потреби и оправданости дјеловања. У том дјеловању су изузетно важне ваннаставне активности. Оне ће дати прилику ђацима да развијају процедурално знање, односно да развијају начине борбе са корупцијом у својој средини. Осмишљавање и провођење активности борбе против корупције, као и постизање позитивних резултата, код ђака ће развијати етичке вриједности и проактиван став у односу на овај

распрострањен друштвени феномен. Да би ова едукација дала жељене резултате, од велике је важности да су сви наставници едуковани за потребу укључивања ђака у борбу против корупције. Све структуре, а посебно управљачке, морају бити упознате са циљевима борбе против корупције, морају да је одобре и активно подрже све активности за провођење Курикулума.

Савјет ђака

Основна улога савјета ђака у средњим школама је заступање и промовисање интереса и потреба средњошколаца. По својој улози, савјети ђака требало би да буду носиоци и промотори демократске културе у школама, а тиме и борбе против корупције. Савјете треба охрабрити и потаћи да се баве питањем корупције у школи на начин да им се предложи да осмисле активности борбе против корупције, а затим да те активности уврсте у годишњи план рада. Могући приједлози активности за савјет: да оформе тим (унутар савјета) који се бави едукацијом о корупцији; да оформе тим који се бави борбом против корупције; да се повежу са удружењима грађана која се баве борбом против корупције; да организују различите активности у школи као што су посјете институцијама законодавне и извршне власти са циљем информисања ђака; да организују округле столове на које ће позивати представнике власти, представнике цивилног сектора и друге који могу да дају више информација о појединим темама корупције; да проводе истраживања о присутности корупције у школи и сл. Поред наведених активности, потребно је омогућити савјетима да осмисле своје начине на које ће се борити против корупције и промовисати етичке вриједности.

Школски пројекти

Свако одјељење у којем се проводи едукација о корупцији би требало да проведе минимално један пројекат који ће имати за циљ борбу против корупције. С обзиром на то да средњошколци најрадије учествују у активностима које су сами осмислили, потребно им је то и омогућити, односно пружити им прилику да осмисле, а затим и да реализују пројекат. За реализацију пројекта потребно је обезбиједити подршку свих структура у школи.

Секција о корупцији

За ђаке који желе продубити знање из ове области било би добро организовати секцију која ће се бавити темом етике и корупције.

Тим за борбу против корупције

Тим за борбу против корупције може се основати на нивоу сваког разреда или на нивоу школе. Учешће у тиму може бити метода награђивања ђака који су били најактивнији током едукације. Награђивање се може обавити на начин да ђаци у сваком одјељењу одаберу представника који је по њиховом мишљењу био најактивнији. Основни задатак тима био би осмишљавање начина борбе против корупције на нивоу школе. Тим треба да ради под супервизијом савјета ђака, наставника задуженог за рад са савјетом и педагога.

Вршњачка едукација

Вршњачка едукација је веома ефикасна метода едукације, нарочито средњошколаца. Од ђака који показују више интереса за борбу против корупције може се оформити група која ће осмишљавати начине на које могу вршњаке едуковати о корупцији.

Школска представа

Драмске секције које дјелују у већини средњих школа могу припремити представу о корупцији. Такође, може се само за ову сврху оформити драмска група за оне који желе да учествују у представи.

Округли столови

Савјети ђака могу у сарадњи са професорима организовати округле столове о различитим темама које се баве корупцијом у образовању. На округле столове треба позвати представнике родитеља и локалне заједнице. Дефинисати тему и јавно је објавити.

Организовање посјета

Посјете различитим институцијама могу да се организују за свако одјељење или за заинтересоване ђаке. Представници институција које дјелују у локалним заједницама могу да информишу ђаке на који начин се боре против корупције и тако им омогуће да спознају шири контекст ове друштвене појаве.

Приједлог наставних материјала

Књиге

- Давор Деренчиновић, Мит(о) корупцији, Носси, Загреб, 2001.
- Семјуел Хантингтон и остали, Култура је важна – Како људске вриједности обликују прогрес, Плато, Београд, 2004.
- Карло Алберто Бриоски, Кратка историја корупције – Од старог века до наших дана, Мате, Београд, 2007.
- Јосип Крегар, Настанак предаторског капитализма и корупција, РФИН, Загреб, 1999.
- Јосип Крегар, Душко Секулић и Жељка Шпорер, Корупција и повје­рење, Центар за демократију и право Мико Трипало и Правни факултет Свеучилишта у Загребу, Загреб, 2010.
- Зоран Стојиљковић, Држава и корупција, Чигоја, Београд, 2013.

Извјештаји

- Национални систем интегритета у БиХ, Transparency International БиХ, Бањалука/Сарајево, 2013.
- Најбоље праксе у откривању и санкционисању корупције, Transparency International БиХ, Бањалука/Сарајево, 2014.
- Глобални индекс перцепције корупције, Transparency International, годишње

Чланци

- Томислав Сунић, Корупција: најстарији занат, Часопис “Политичка анализа” бр. 2, 2010.

31 Етика и антикорупција: Курикулум и приручник за средње школе

- Ана Марија Гетош и остали, Анализа концепта “Едукацијом против корупције” на примјеру практичних искустава с “антикорупцијског сата”, Хрватска академија правних наука (годишњак), бр. 1, 2011.
- Паула Летунић, Корупција и друштвено-економски развој, Политичка мисао, бр. 2, 2011.
- Слађана Арас, Корупција, Часопис “Правник”, број 84, мај 2007.

Web странице

- www.account.ba (Антикорупциона мрежа у БиХ)
- www.ti-bih.org (Транспаренси интернешенел БиХ)
- www.ccibih.org (Центри цивилних иницијатива)
- www.tender.ba (УГ Тендер - Борба против корупције у јавним набавкама)

ПРИРУЧНИК ЗА ПРОФЕСОРЕ

ПРИМЈЕРИ НАСТАВНИХ ЈЕДИНИЦА

Примјер 1.

Тема:	Шта је корупција?
Разред:	Први
Предмет/час:	Час одјељењске заједнице
Облик/метод рада:	Рад у групи, дискусија, олуја идеја
Потребна средства:	Стикери, листови папира А4
Циљ часа:	Упознавање ђака са појмом корупција
Очекивани резултати:	Ђаци могу разумјети појам корупција

Приједлог за одвијање часа:

Ради фокусирања пажње на тему која ће обрађивати, наставник може да измисли неку причу као што је: (наравно, овакве приче су честе у стварном животу)

“Дјецо, знате ли шта ми се десило када сам долазио/ла на посао? Касним у школу, прича даље наставник, журим и прекорачим дозвољену брзину. И можете да претпоставите, одједанпут видим полицајца са подигнутом СТОП таблицом. Под великом брзином, једва заустављам ауто, отварам прозор и смишљам начин како да прескочим ову ситуацију. Када ме полицајац упита гдје радим и зашто журим, рекао сам да радим у школи и журим на наставу. На тражење докумената, уз возачку и саобраћајну дозволу, стављам и новчаницу да би ми био опроштен прекршај. Полицајац се насмијешео, вратио документа, новчаницу задржао, а мени пожелио да не дијелим јединице.” (прича траје 2-3 минута)

Наставник поставља питања ђацима да ли знају како се овај поступак зове. Ученици одговарају: “мито”, “корупција”, “неодговорно понашање” и слично. Наставник потврђује да је ријеч о корупцији, односно једном њеном појавном облику и наглашава да ће на том часу учити о корупцији. На табли се напише наставна јединица: “Шта је корупција?”

Ђацима се могу подијелити стикери и замолити их да напишу ону ријеч која им прва падне на памет када се постави питање шта је корупција. Одреди се вријеме 2 минута и замоле ђаци да своје папириће залијепе на таблу или флип чарт. Неко од ђака по жељи, може прочитати све што је написано на папирићима. Наставник може само да похвали промишљање ђака, а затим да обради написану наставну јединицу. Јединица се обради на начин да се запишу на табли неке дефиниције дате у приручнику, да се свака дефиниција кратко образложи, те замоле ђаци даупореде своја размишљања са дефиницијама.

Материјал и литература: Давор Деренчиновић, Мит(о) корупцији, Носси, Загреб, 2001.;

Начин евалуације: Ђаци требају поновити шта су научили о корупцији те да знају неке примјере корупције. Ако неко жели, омогућити му да исприча своје искуство са корупцијом. Наставник може постављањем питања да провјери у којој мјери су ђаци научили о корупцији.

Питања за ђаке:

- Да ли сте уписали жељено занимање и школу (ако не, нека објасне зашто).
- Да ли су у току школовања осјетили да им је нанесена неправда - објаснити.
- Да ли су задовољни оцјењивањем и да ли је оно транспарентно?
- Како се њихови родитељи понашају у неким проблематичним ситуацијама?
- Шта мисле зашто БиХ има низак животни стандард и зашто је земља јако неразвијена?

Примјер 2.

Тема:	Дефиниције корупције
Разред:	Први
Предмет/час:	Час одјељењске заједнице
Облик/метод рада:	Рад у групи, дискусија
Потребна средства:	Листови папира А4, А0, стикери, листићи са написаним дефиницијама корупције
Циљ часа:	Упознавање ђака са дефиницијом корупције
Очекивани резултати:	Ђаци могу разумјети дефинисати корупцију

Приједлог за одвијање часа:

Подсјетити ђаке да су се већ упознали с појмом корупција. На табли написати неколико важних дефиниција датих у приручнику (Уједињених нација, Свјетске банке, и друге.)

Користити стикере са претходног часа. Подијелити ђаке у четири групе и дати задатак да свака група напише примјер из живота на добијену асоцијацију о корупцији. Одредити вријеме. Након читања групних радова, упознати ђаке са дефиницијом Уједињених нација и другим дефиницијама из приручника. Водити разговор о дефиницијама корупције. Свако слободно размишљање и закључивање треба похвалити.

Вјежбу је могуће урадити тако да се на посебне папире напише по једна реченица – дефиниција корупције. Формирати групе, понудити им папир (слободно извлачење) на којем је написана дефиниција. Задатак је да осмисле причу на добијену тему, тако као да ће је представити некоме коме није познат појам корупција. Након написане приче, представник сваке групе презентује рад пред свима. Слиједи похвала за урађено.

На папире написати:

- Корупција представља кршење правне норме.

- Корупција је друштвено негативна активност која у свим друштвима означава нешто незаконито, непоштено, неморално.
- Корупција је свака злоупотреба повјереног положаја ради остваривања личне користи.
- У моралном смислу, корупција је одступање од друштвених и нормативних очекивања.

Материјал и литература: Давор Деренчиновић, Мит(о) корупцији, Носси, Загреб, 2001.;

Начин евалуације: Ђаци требају поновити шта су научили о дефиницијама корупције те да неке дефиниције корупције могу лако објаснити. Такође, ђаци могу својим ријечима дефинисати корупцију. Наставник/ца може кроз постављање питања да провјери у којој мјери су ђаци научили о дефиницијама корупције.

Питања за ђаке:

- Шта називамо корупцијом?
- Како су регулисани односи у једном друштву, заједници, у школи, у аутобусу, згради гдје станујемо...?
- Како се одражава корупција на живот људи у заједници?
- Како ћемо препознати корумпирану радњу?
- Како дефинишемо корупцију?

Примјер 3.

Тема:	Појавни облици корупције
Разред:	Први
Предмет/час:	Час одјељењске заједнице
Облик/метод рада:	Рад у групи, дискусија
Потребна средства:	Листови папира А0, фломастери
Циљ часа:	Упознавање са појавним облицима корупције
Очекивани резултати:	Ђаци препознају облике корупције

Приједлог за одвијање часа:

Фокусирати пажњу ђака кратком причом о “миту”.

Примјер из чекаонице код доктора:

Смањити вријеме чекања на пријем код доктора, могуће је ако медицинској сестри приликом предаје књижице поклоните кафу и бомбоњеру. (измислити да вам се то десило)

Написати на табли да је циљ часа упознавање са појавним облицима корупције.

Техником одбројавање глава, пребројати ђаке од један до пет. Замолити их да формирају групе, тако да јединице сједе заједно, двојке заједно и тако редом. Свакој групи дати велики папир на којем пише један од облика корупције: мито, злоупотреба положаја, непотизам, сукоб интереса, проневјера. Ђаке замолити да на добијени облика корупције напишу причу или да нацртају радњу те да напишу да ли се жељени интерес или потреба могла ријешити на други начин и како. Током рада, наставник обилази групе, бодри их и помаже по потреби. Након одређеног времена, окачити папире на флип чарт и презентовати. Похвалити их и све наградити аплаузом. Дискутовати са ђацима о тим појавама, служећи се питањима: да ли су некад имали прилику суочити се са неким обликом корупције, да ли су уочили да се друге особе служе тим облицима, како се то одражава на друге људе, постоје ли и друга/другачија рјешења за поменуте проблеме.

Материјал и литература:

- web link <https://www.youtube.com/watch?v=qED0s7aLWeo>
- пројектор

Начин евалуације: Ђаци треба да знају набројати облике корупције. Такође, могу навести примјере из живота када су били суочени са неким обликом корупције. Наставник може да провјери знање и постављајући питања:

Питања за ђаке:

- Шта се дешава са људима који немају новац да купе поклоне медицинској сестри из уводне приче?

- Да ли је медицинску сетру платио послодавац за обављање посла који ради?
- Шта треба предузети да медицинска сестра не прима мито, већ да ради посао у складу са правилима?
- Шта би они урадили да су на мјесту медицинске сестре у амбуланти?
- Да ли је могуће зауставити појавне облике корупције? Како?

Примјер 4.

Тема:	Узроци корупције
Разред:	Други
Предмет/час:	Час одјељењске заједнице
Облик/метод рада:	Рад у групи, дискусија
Потребна средства:	Листови папира А0, А4, припремљени листићи са текстом
Циљ часа:	Упознавање ђака са узроцима корупције
Очекивани резултати:	Ђаци могу препознати узроке корупције

Приједлог за одвијање часа:

У уводном разговору питати ђаке шта је корупција, који су облици, да ли постоји корупција у школи. Након потврдних одговора, написати да је циљ часа учење о узроцима корупције.

Формирати три групе; свакој дати листић на којем је написан текст. Свака група треба да уради причу о теми која се налази на листићу. У причи, ђаци треба да идентификују узроке таквог размишљања и узроке који омогућавају реализацију написаног. Одредити вријеме 15-20 минута.

Теме написане на листићима су:

- “Нико ме не може мање платити, колико ја мало могу радити”.
- “У пензији сам са 25 година стажа, само захваљујући пријатељу доктору”.
- “Ако сам ја био/ла сиромашна, неће моје дијете бити. Купићу му све што пожели, како би био равноправан са другима”.

Док ђаци раде, наставник их обилази и пружа помоћ онима који траже, потиче их да препознају узроке из којих произилазе нека од написаних размишљања. Након написане приче - дефинисаних узрока, представници група презентују радове пред свима. Наставник похвали резултате заједничког рада. Након презентације, водити разговор о свим узроцима корупције који су идентификовани у причама. Неке узроке написати на табли, а затим нагласити који су то узроци довели до појаве корупције: неефикасно управљање државом, одсуство морала, сиромаштво, незапосленост, неодговорност, кршење закона, слаби контролни механизми, одсуство емпатије и сл. (за одређивање узрока, користити приручник).

Материјали и литература: Давор Деренчиновић, Мит(о) корупцији, Носси, Загреб, 2001.

Начини евалуације: описани у приједлогу за одвијање часа

Питања за ђаке:

- Зашто је у БиХ дошло до пада и кризе морала? Који су разлози? Да ли је ефикасна судска власт на свим нивоима?
- Имамо ли добре законе и како се они примјењују?
- Да ли су грађани у БиХ задовољни са износима плата?
- Постоји ли јака правна држава, односно владавина права?

Примјер 5.

Тема:	Посљедице корупције
Разред:	Други
Предмет/час:	Час одјељењске заједнице
Облик/метод рада:	Рад у групи, анализа примјера
Потребна средства:	Дневне новине, листови папира А4
Циљ часа:	Упознавање ђака са посљедицама корупције
Очекивани резултати:	Ђаци могу препознати посљедице корупције

Приједлог за одвијање часа:

Наставник почиње час постављајући краћа питања о појавним облицима и узроцима корупције. Након одговора који су својеврсна провјера наученог, нагласи да је циљ часа да науче које су посљедице корупције. Циљ написати на табли.

Ђаке подијелити у три или четири групе и свакој дати по један примјерак дневних новина. Замолити их да у новинама пронађу примјере корупције, да одреде који је то појавни облик корупције, шта је узрок, а шта посљедица. Нека ђаци та запажања напишу на листове папира. Одредити вријеме 15 минута. За вријеме рада у групи, наставник обилази групе и помаже. Након завршене анализе новинских чланака, представник сваке групе презентује шта су идентификовали као облик корупције, шта као посљедицу. У вријеме презентације, наставник на табли, испод већ написаног циља часа, запише истакнуте посљедице које су ђаци дефинисали. Након завршене презентације групног рад, наставник ће прочитати написано на табли, уз кратак осврт на сваку посљедицу те додати оно што је још битно (посљедице побројане у приручнику). Захвалити ђацима што су били активни и похвалити их.

Материјали и литература: Давор Деренчиновић, Мит(о) корупцији, Носси, Загреб, 2001.

Начини евалуације: описани у приједлогу за одвијање часа

Питања за ђаке:

- Да ли су упознати са посљедицама корупције у школи, у разреду, у широј заједници?
- Које су најчешће посљедице корупције?
- Како корупција утиче на младе људе и које су њене посљедице?
- Да ли очекују упис на жељени факултет након завршеног школовања или евентуално запослење у својој земљи. Продискутовати са ђацима о њиховим размишљањима.
- Како замишљају своју школу и заједницу са смањењем корупције?

Примјер 6.

Тема:	Посљедице неетичког понашања
Разред:	Други
Предмет/час:	Час одјељењске заједнице
Облик/метод рада:	Рад у групи, анализа примјера
Потребна средства:	Дневне новине, листови папира А4
Циљ часа:	Упознавање ђака са неетичним понашањем
Очекивани резултати:	Ђаци препознају неетично понашање и посљедице таквог понашања

Приједлог за одвијање часа:

Наставник почиње час са похвалом што ђаци долазе редовно и на вријеме на наставу. Тражи од њих да препознају која је то норма-правило и гдје је то записано. Дозволити ђацима да наброје што више писаних норми, као и да кажу гдје су оне записане. Питати их да ли постоје и нека друга правила по којима се људи понашају и која су. Одговоре записати на табли и истаћи да је циљ часа упознавање са неетичким понашањем. Затим им наставник исприча причу о понашању групе дјечака који нису хтјели да устану старијој особи у аутобусу, већ су исмијавали њено очекивање. Такође, навести примјер доброг (етичког) понашања, те на табли написати шта је етика, а шта морал.

Ђаке подијелити у групе, свакој групи подијелити дневне новине и замолити их да заједно пронађу примјере неетичког понашања. Након проналаска примјера, ђаци требају на листу папира осмислити етичко рјешење, написати примјер етичког понашања. Нека објасне шта су посљедице неетичког понашања, служећи се сазнањем о посљедицама корупције. Одредити вријеме за рад у групи. Након истека задатог времена, представници/це група презентују свој рад пред свима. Наставник/ца их похваљује за добар рад и размишљање, а затим све посљедице неетичког понашања исписује на табли. Са свим ђацима поновити посљедице неетичког понашања.

Материјал и литература: Извјештај о корупцији у образовању

Начини евалуације: Описани у приједлогу за одвијање часа

Питања за ђаке:

- Каква правила постоје у друштвеним заједницама и шта се њима регулише?
- Гдје човјек учи шта је добро, а шта лоше за људе, заједницу и њега самога?
- Које су посљедице неетичког понашања појединаца?
- Како ђаци могу допринијети јачању и доминацији етичког над неетичким понашањем.
- Да ли су ђаци спремни написати етичка правила за ђаке школе и њихове наставнике и какву помоћ од наставника очекују у тој активности?

Примјер 7.

Тема:	Примјери корупције из свакодневнице
Разред:	Трећи
Предмет/час:	Демократија и људска права/Грађански одгој и образовање
Облик/метод рада:	Рад у групи, студија случаја, презентација
Потребна средства:	Листови папира А4, листићи са написаним случајем и постављеним питањима
Циљ часа:	Упознавање ђака са примјерима корупције у свакодневном животу
Очекивани резултати:	Ђаци препознају примјере корупције, њене посљедице и потребу борбе против корупције

Приједлог за одвијање часа:

Наставник/ца упознаје ђаке са циљем часа који напише на табли - примјери корупције у свакодневници. У уводном разговору, подсећа ђаке да су у ранијим годинама свог образовања научили шта је корупција, који су појавни облици и шта су посљедице корупције.

Кроз кратка питања провјерити знање о тим појмовима. Питати ђаке има ли корупције у школи и ко је најчешће укључен у њу. Након добијених одговора, објаснити ђацима да ће радећи у групи, урадити анализу случаја о којем ће свака група промишљати са различитог аспекта. Баке подијелити у три групе. Свакој групи дати листић на којем је текст случаја који гласи: “Лара је лоша ученица и то знају сви ђаци из њеног разреда. Јако слабо зна математику и велика је вјероватноћа да ће пасти из математике. Пред крај полугодишта, Ларина мајка посјећује наставницу математике, те након разговора поклања јој скупоцјени парфем. Већ на првом контролном раду, Лара добија позитивну оцјену иако није урадила ни један задатак са тачним резултатом.”

Листиће означити бројевима од 1 до 3. Уз исти текст случаја написати различита питања на листићима. На листићу 1. питање гласи: Да ли је ово корупција? Ако да, који је то облик корупције, те које су посљедице за Лару и њену мајку. На листићу 2. питања гласе: Како оцјењујете поступање наставнице математике? Шта је требало да уради наставница по мишљењу ученика? На листићу 3. питање гласи: Како оцјењујете понашање Ларине мајке? Које су посљедице за Лару ако све проблеме рјешава њена мајка на овакав начин? Шта је могла мајка да уради, како би Лари помогла на други начин? Групе своја размишљања записују на папиру. Размишљања могу бити у и облику олистрације. Након написаних-нацртаних промишљања представник/ца групе, представљају рад групе свима у разреду. Након сваког представљања, водити краћу дискусију. Након завршене активности, похвалити рад свих група.

Материјал и литература: Давор Деренчиновић, Мит(о) корупцији, Носси, Загреб, 2001.

Начини евалуације: Описани у приједлогу за одвијање часа

Питања за ученике:

- У којој мјери корупција прожима образовање, навести примјере гдје је најприсутнија?
- Ко је подложен корупцији у образовном систему у БиХ, навести примјере.
- Шта су посљедице корупције у образовању?

- Ко треба да стане на пут даљем напредовању корупције у образовању?
- Какав допринос у борби против корупције могу дати сами ђаци?

Примјер 8.

Тема:	Анализа случајева корупције
Разред:	Трећи
Предмет/час:	Демократија и људска права/Грађански одгој и образовање
Облик/метод рада:	Рад у групи, студија случаја, презентација
Потребна средства:	Листови папира А4, фломастери, дневне новине
Циљ часа:	Упознавање ђака са случајевима корупције у свакодневном животу
Очекивани резултати:	Ђаци упознати са разним примјерима и случајевима корупције те посљедицама постојања корупције. Ваци освијештени да је могуће проблеме рјешавати и на законит начин

Приједлог за одвијање часа:

Објаснити да је циљ часа да се ђаци упознају са разним случајевима корупције кроз анализу случајева из дневне штампе. Ђаци подијелити у четири групе и свакој групи подијелити по неколико примјера дневне штампе те дати задатак да свака група идентификује случај корупције. Идентификовани случај корупције група треба анализирати одговарајући на питања: који облик корупције је у том случају препознат, шта ће бити или јесу посљедице те да на листу папира напишу анализу и рјешење случаја са аспекта поштовања закона и правила. Одредити вријеме од 15 минута. Након завршене анализе, представници група презентују рад групе присутнима. Наставник/ца похвали рад свих група и на крају кроз дискусију о свему што су чули, наводи ђаци да препознају корупцију, облике, посљедице, те да нагласе како би се сви поменути случајеви рјешавали у правној држави у којој је корупција сведена на минималну мјеру.

Материјал и литература: Давор Деренчиновић, Мит(о) корупцији, Носси, Загреб, 2001.

Начини евалуације: Описани у приједлогу за одвијање часа

Питања за ученике:

- Колико често чујете о случајевима корупције?
- Из којих извора најчешће долазе те информације?
- Наведите неке од примјера за које сте чули у својој околини.

Примјер 9.

Тема:	Борба против корупције
Разред:	Трећи
Предмет/час:	Демократија и људска права/Грађански одгој и образовање
Облик/метод рада:	Рад у групи, презентација, дискусија
Потребна средства:	Листови папира А4
Циљ часа:	Упознавање са облицима борбе против корупције
Очекивани резултати:	Ђаци спремни и одлучни да се боре против корупције

Приједлог за одвијање часа:

Наставник подсјећа ђаке да је најефикаснији начин борбе против свега нежељеног, превенција да се то нежељено догоди. “Боље је спријечити, него лијечити”. То је народна изрека која фокусира превентивно ангажовање да се не догоди оно што је нежељено. Наставник/ца наглашава да је циљ часа упознавање са облицима борбе против корупције те циљ записује на табли. Кроз питања подсјећа ђаке на узроке настанка корупције. Из добијених одговора, на табли се напишу неки узроци корупције, нпр: непостојање закона или слаба примјена постојећих, слабост институција, непостојање образовних политика, слаби контролни механизми, непостојање транспарентности и одговорности. Затим ђаке подијелити у четири групе. Свака група има задатак да на листу папира осмисли облик борбе и политику за искорјењивање једног од неколико написаних узрока борбе те да их детаљно образложе на представљању свог рада. На примјер: ако је узрок корупције нетранспарентност у доношењу

одлука или запошљавање по основу партијске или родбинске припадности, нека ђаци осмисле шта је потребно јачати за примјену правила код запошљавања, односно до транспарентног доношења одлука. Одредити вријеме од 10 минута. Након завршеног рада у групи, представници/це групе презентују написано. Наставник/ца записује начине борбе на табли. Када се заврши јавно представљање рада групе, наставник/ца похвали све ђаке и напише још неке облике (користити приручник).

Материјал и литература: Давор Деренчиновић, Мит(о) корупцији, Носси, Загреб, 2001.

Начини евалуације: Описани у приједлогу за одвијање часа

Питања за ђаке:

- Да ли је могуће искоријенити корупцију?
- Који су узроци постојања корупције?
- Да ли је могуће борити се против корупције и како?
- Шта је потребно јачати у борби против корупције?
- Каква је улога образовања у борби против корупције?

Примјер 10.

Тема:	Дефинисање правила у борби против корупције – кодекс понашања ученика и наставника
Разред:	Четврти
Предмет/час:	Одјељенска заједница; Демократија и људска права/Грађански одгој и образовање
Облик/метод рада:	Рад у групи, презентација, дискусија
Потребна средства:	Листови папира А4
Циљ часа:	Упознавање ђака са начином писања и доношења правила
Очекивани резултати:	Ђаци спремни да креирају правила, да се залажу за примјену истих

Приједлог за одвијање часа:

Наставник/ца поставља питање ђацима да ли су спремни да сами креирају правила којима ће уредити живот у школи. При томе их подсјећа на претходне лекције када су научили да непостојање јасних правила, као и кршење постојећих, јесу узроци корупције. Такође, понови неке од мјера за спречавање корупције: увођење контролних механизма, повећање транспарентности и одговорности. На табли се напише да је циљ часа дефинисање правила понашања у школи. Ђаке подијелити у три групе. Свака група на листу папира треба да дефинише правила: прва група дефинише правила у учионици, друга група дефинише правила на школском холу, трећа група дефинише правила у школском дворишту. Одредити вријеме од 15 минута. Када групе заврше писање правила, прослиједити листове да друге двије групе прочитају написано и евентуално допуне са неким новим правилима. Вријеме за допуну правила је 10-15 минута. Након написаних правила, свака група представља написано. Могуће је ова правила уредити и окачити на зид учионице, на ходнику и у самом улазу у школу. Такође, ђаци могу инсистирати да се са њиховим правилима упозна Савјет ђака, Наставнички савјет и Савјет родитеља. У току израде правила, наставник/ца их подржава, помаже гдје је потребно и даје сугестије. Такође, могуће је подстицати ђаке да формирају контролно тијело за надзирање примјене, односно кршења правила. Тијело (одбор или вијеће) формирати на начин да га сами ђаци демократски изаберу. (3-5 ђака) Одредити вријеме у којем ће изабрано тијело вршити надзор над примјеном правила и након истека тог периода поднијети извјештај у разреду.

Начини евалуације: Описани у приједлогу за одвијање часа

Питања за ђаке:

- Зашто су важна правила у заједници, школи, породици?
- Како се доносе и контролишу правила?
- Шта су посљедице кршења правила?
- Како сами можемо учествовати у креирању правила?
- Како можемо реаговати када уочимо кршење правила?

Примјер 11.

Тема:	Анализа примјене правила у борби против корупције
Разред:	Четврти
Предмет/час:	Одјељенска заједница; Демократија и људска права/Грађански одгој и образовање
Облик/метод рада:	Рад у групи, презентација, дискусија
Потребна средства:	Листови папира А4, фломастери
Циљ часа:	Упознавање ђака са примјерима примјене правила
Очекивани резултати:	Ђаци препознају када се крше правила. Научили су на који начин је могуће спријечити даље кршење правила. Знају да је битно примјењивати правила која постоје у школи и која су сами ученици донијели

Приједлог за одвијање часа:

Наставник/ца позива ђаке из савјета планираног да контролише примјену правила које су креирали, да поднесе извјештај. Прије него што ђаци изађу да представе извјештај, на табли се напише циљ часа. Ђаци подносе извјештај и наводе која су правила кршена и од кога те наглашавају која су правила испоштована и ко је најревноснији у поштовању написаних правила. Док ђаци подносе извјештај, наставник/ца на табли записује прекршена правила, као и субјекте који су их прекршили (ђаци, наставници, родитељи, остали запослени). На другом дијелу табле напишу се правила која су примијењена и субјекте који су их примијенили. Вријеме за излагање је 15 минута, након чега су награђени аплаузом и похваљени од наставника/це за добро обављен посао контроле. Наставник/ца затим ђаке подијели у двије групе и постави им задатак: Прва група анализира прекршена правила и наводи посљедице кршења истих. Друга група анализира примјену правила и наводи добре стране примјене истих. Затим групе изврше замјену својих радова са циљем упознавања са оним што је друга група написала, али и могућношћу

да додају своје запажање. Вријеме за рад одређено на 15 минута. Резултате рада, папире са написаним анализама окачити на зид учионице. Наставник/ца похваљује ангажованост ђака.

Начини евалуације: Описани у приједлогу за одвијање часауџ

Питања за ђаке:

- Зашто је важно да се поштују правила?
- Ко је задужен за контролу правила ушколи?
- Каква је награда за оне који примјењују правила?
- Како су се осјећали/ле ђаци који су били чланови савјета за контролу примјене правила? Нека објасне.
- Да ли су ђаци спремни/е да креирају правила и да врше контролу њихове примјене?

Примјер 12.

Тема:	Рад на пројекту “Промоција борбе против корупције – мјесец борбе против корупције”
Разред:	Четврти
Предмет/час:	Одјељенска заједница; Демократија и људска права/Грађански одгој и образовање
Облик/метод рада:	Рад у групи, презентација, дискусија
Потребна средства:	Листови папира А0, фломастери
Циљ часа:	Упознавање ђака с пројектом који треба бити реализован у школи
Очекивани резултати:	Реализован пројекат

Приједлог за одвијање часа:

Наставник/ца упознаје ђаке да могу дати велики допринос у борби против корупције, на начин да реализују неке пројекте. Пројекат може да се реализује у школи и у широј заједници. Пројекат садржи три важна дијела: 1. истраживање које ће дати слику постојећег стања

(на примјер: постојање корупције у школи, оцјењивање у зборници умјесто у разреду, примање мита од неких родитеља, необјективно правдање изостанака, нередован долазак наставника на часове и сл.), 2. планиране активности које ће се проводити са циљем смањења корупције и 3. очекивани резултати.

На пројекту могу да раде заједно ђаци и наставници. Наставник помаже ђацима да дефинишу корупцију против које ће да се боре према приједлогу пројекта "Промоција борбе против корупције – мјесец борбе против корупције" за четврти разред.

Начини евалуације: Описани у приједлогу пројекта "Промоција борбе против корупције – мјесец борбе против корупције"

ПРИЈЕДЛОЗИ ШКОЛСКИХ ПРОЈЕКТА

Примјер 1.

За ученике 1. разреда

Тема:	Провођење анкете о информисаности о корупцији
Циљ активности:	Потицање на размишљање о томе шта је корупција
Очекивани резултати:	Добијање слике о познавању појма корупције Буђење интересовања код ђака за етику и антикорупцију
Трајање пројекта:	2 мјесеца

Опис активности:

- Формирање тима за провођење пројекта (7 дана) – ђаци једног одјељења; представници свих одјељења, савјет ђака.
- Креирање анкетног упитника (7 дана) – ђаци треба охрабрити да направе прву верзију анкете, а након тога им наставник задужен за реализацију пројекта треба обезбиједити помоћ у коначном формулисању анкете.

- Упознавање руководства школе с провођењем истраживања путем анкетног упитника (7 дана) – представници тима треба да уз помоћ наставника организују састанак с директором школе на којем ће му детаљно изложити план активности те представити анкету.
- Анкетирање ђака (7 дана) – потребно је одредити узорак за истраживање, односно број ђака који ће попунити анкету. Неопходно је водити рачуна о полном и старосном балансу.
- Анализа анкетних упитника (7 дана) – добијене резултате потребно је сумирати те написати извјештај о резултатима проведене анкете.
- Презентација резултата (7 дана) – може се организовати на различите начине - неопходно је укључити ђаке у осмишљавање начина презентације.
- Евалуација (1 дан) – на састанку тима који је провео анкетирање је потребно разговарати о томе колико су задовољни проведеним пројектом, на које проблеме су наишли током провођења активности, како су те проблеме рјешавали, када би поново радили анкетирање шта би урадили другачије, шта су научили кроз реализацију пројекта.

Расподјела улога: наставник треба навести ђаке да у оквиру тима прво дефинишу улоге које су им потребне за реализацију пројекта, а након тога да се у складу са жељама ђаци сами распореде.

Потребни ресурси: Штампање анкетних упитника

Начини евалуације: Описано у активностима.

Примјер 2.

За ученике 1. разреда

Тема:	Организовање дебате о теми "Корупција и ми"
Циљ активности:	Ослобађање ђака да говоре о корупцији
Очекивани резултати:	Буђење свијести о постојању корупције; Дефинисање појма корупције; Развој грађанске свијести; Развој говорничких вјештина
Трајање пројекта:	15 дана

Опис активности:

- Формирање тима за провођење пројекта (7 дана) – ђаци једног одјељења; представници свих одјељења, савјет ђака.
- Креирање модела вођења дебате и проналажење идеалног простора за њено вођење (3) дана – тим за провођење пројекта.
- Упознавање руководства школе са одржавањем дебате (1 дан) – састанак тима за провођење пројекта с директором школе.
- Реализација дебате (3 дана) – суочавање мишљења пријављених учесника.
- Проглашење најуспјешнијих (1 дан).

Расподјела улога: Наставник треба навести ђаке да у оквиру тима прво дефинишу улоге које су им потребне за реализацију пројекта, а након тога да се у складу са жељама ђаци сами распореде.

Начини евалуације: Описано у активностима.

Примјер 1.

За ученике 2. разреда

Тема:	Анкета о познавању узрока и посљедица корупције
Циљ активности:	Потицање на размишљање о узроцима и посљедицама корупције
Очекивани резултати:	Добијање слике о познавању узрока и посљедица корупције; Буђење интересовања код ђака за узроке и посљедице корупције
Трајање пројекта:	2 мјесеца

Опис активности:

- Формирање тима за провођење пројекта (7 дана) – ђаци једног одјељења; представници свих одјељења, савјет ђака.
- Креирање анкетног упитника (7 дана) – ђака треба охрабрити да направе прву верзију анкете, а након тога им наставник задужен за реализацију пројекта треба обезбиједити помоћ у коначном формулисању анкете.

- Упознавање руководства школе са провођењем истраживања путем анкетног упитника (7 дана) – представници тима треба да уз помоћ наставника организују састанак са директором школе на којем ће му детаљно изложити план активности те представити анкету.
- Анкетирање ђака (7 дана) – потребно је одредити узорак за истраживање, односно број ђака који ће попунити анкету. Неопходно је водити рачуна о полном и старосном балансу.
- Анализа анкетних упитника (7 дана) – добијене резултате потребно је сумирати те написати извјештај о резултатима проведене анкете.
- Презентација резултата (7 дана) – може се организовати на различите начине - неопходно је укључити ђаке у осмишљавање начина презентације.
- Евалуација (1 дан) – на састанку тима који је провео анкетирање, потребно је разговарати о томе колико су задовољни проведеним пројектом на које проблеме су наилазили током провођења активности, како су те проблеме рјешавали, када би поново радили анкетирање шта би урадили другачије, шта су научили кроз реализацију пројекта.

Расподјела улога: Наставник треба навести ученике да у оквиру тима прво дефинишу улоге које су им потребне за реализацију пројекта, а након тога да се у складу са жељама ђаци сами распореде.

Потребни ресурси: штампање анкетних упитника

Начини евалуације: Описано у активностима.

Примјер 2.

За ученике 2. разреда

Тема:	Организовање дебате о теми "Моралом против корупције"
Циљ активности:	Слободно изражавање ученика
Очекивани резултати:	Буђење свијести о сузбијању корупције; Развој грађанске свијести; Развој говорничких вјештина
Трајање пројекта:	15 дана

Опис активности:

- Формирање тима за провођење пројекта (7 дана) – ђаци једног одјељења; представници свих одјељења, савјет ђака.
- Креирање модела вођења дебате и проналажење идеалног простора за вођење исте (3) дана – тим за провођење пројекта.
- Упознавање руководства школе са одржавањем дебате (1 дан) – састанак тима за провођење пројекта са директором школе.
- Реализација дебате (3 дана) – суочавање мишљења пријављених учесника.
- Проглашење најуспјешнијих (1 дан).

Расподјела улога: Наставник треба навести ђаке да у оквиру тима прво дефинишу улоге које су им потребне за реализацију пројекта, а након тога да се у складу са жељама ђаци сами распореде.

Начини евалуације: Описано у активностима.

Примјер 1.

За ученике 3. разреда

Тема:	Организација литерарног такмичења ђака о теми "Примјери корупције из свакодневнице"
Циљ активности:	Сагледавање проблема корупције
Очекивани резултати:	Развој грађанске свијести; Сечено искуство у активностима борбе против корупције; Добијање слике о препознавању проблема корупције у нашој околини
Трајање пројекта:	7 дана

Опис активности:

- Формирање тима за провођење пројекта (2 дана) – ђаци једног одјељења; представници свих одјељења, савјет ђака.
- Упознавање руководства школе са пројектом и позивање професора матерњег језика да помогну у реализацији пројекта (2 дана).

- Писање литерарних радова (1 дан)
- Евалуација литерарних радова (1 дан)
- Проглашење најуспјешнијих (1) дан

Расподјела улога: Наставник треба навести ђаке да у оквиру тима прво дефинишу улоге које су им потребне за реализацију пројекта, а након тога да се у складу са жељама ђаци сами распореде.

Начини евалуације: Описано у активностима.

Примјер 2.

За ученике 3. разреда

Тема:	Анкета о корупцији
Циљ активности:	Укључивање ученика у борбу против корупције
Очекивани резултати:	Развој организационих вјештина; Развој грађанске свијести; Стечено искуство у активностима борбе против корупције; Добијање података о постојању корупције у школи
Трајање пројекта:	2 мјесеца

Опис активности:

- Формирање тима за провођење пројекта (7 дана) – ђаци једног одјељења; представници свих одјељења, савјет ђака.
- Креирање анкетног упитника (7 дана) – ђаке треба охрабрити да направе прву верзију анкете, а након тога им наставник задужен за реализацију пројекта треба обезбиједити помоћ у коначном формулисању анкете.
- Упознавање руководства школе с провођењем истраживања путем анкетног упитника (7 дана) – представници тима треба да уз помоћ наставника организују састанак с директором школе на којем ће му детаљно изложити план активности те представити анкету.

- Анкетирање ученика (7 дана) – потребно је одредити узорак за истраживање, односно број ученика који ће попунити анкету. Неопходно је водити рачуна о полном и старосном балансу.
- Анализа анкетних упитника (7 дана) – добијене резултате потребно је сумирати те написати извјештај о резултатима проведене анкете.
- Презентација резултата (7 дана) – може се организовати на различите начине - неопходно је укључити ученике у осмишљавање начина презентације.
- Евалуација (1 дан) – на састанку тима који је провео анкетирање је потребно разговарати о томе колико су задовољни проведеним пројектом, на које проблеме су наишли током провођења активности, како су те проблеме рјешавали, када би поново радили анкетирање шта би урадили другачије, шта су научили кроз реализацију пројекта.

Расподјела улога: Наставник треба навести ученике да у оквиру тима прво дефинишу улоге које су им потребне за реализацију пројекта, а након тога да се у складу са жељама ђаци сами распореде.

Потребни ресурси: Штампање анкетних упитника

Начини евалуације: Описано у активностима.

Примјер 1.

За ученике 4. разреда

Тема:	Креирање етичког кодекса
Циљ активности:	Укључивање ђака у борбу против корупције
Очекивани резултати:	Развој организационих вјештина; Развој грађанске свијести; Стечено искуство у активностима борбе против корупције; Успостављање механизма превенције коруптивног понашања; Промоција етичког понашања
Трајање пројекта:	3 мјесеца

Опис активности:

- Формирање тима за провођење пројекта (7 дана) – ђаци једног одјељења; представници свих одјељења, савјет ђака.
- Информисање о пројекту који се проводи (15 дана) – пројектни тим треба да упозна све ђаке (оглас, разглас), управу школе (састанак с директором); савјет родитеља (презентација на састанку савјета родитеља), школског педагога (састанак са педагогом), наставнички савјет (презентација на наставничком савјету) о циљу и активностима пројекта израде етичког кодекса. Током информисања потребно је да се свим могућим актерима у школи достави информација на који начин и у којем временском року се могу доставити приједлози за етички кодекс.
- Анализа примјера добре праксе (10 дана) – пројектни тим треба да прикупи што је могуће више примјера етичких кодекса који се већ примјењују у средњим школама у БиХ. Најефикаснији начин је да ове информације обезбиједи савјет ученика кроз Мрежу савјета/ вијећа ученика БиХ.
- Прикупљање приједлога за етички кодекс (10 дана) – пројектни тим треба да дефинише рок и начин прикупљања приједлога за етички кодекс од свих актера у школи. Током временског рока треба стално да потиче актере да доставе своје приједлоге.
- Израда кодекса (15 дана) – на основу достављених приједлога и прикупљених постојећих кодекса пројектни тим треба да изради кодекс.
- Презентација радне верзије кодекса (7 дана) – израђен етички кодекс је потребно јавно презентовати ђацима, наставницима, управи школе, савјету родитеља, педагогу (огласна табле, веб страница) и дати рок за достављање коментара.
- Усвајање кодекса (7 дана) – потребно је кодекс ускладити са достављеним коментарима, а затим га доставити на усвајање школском одбору.
- Презентација кодекса (7 дана) – усвојени кодекс треба презентовати путем огласне плоче, плаката у свакој учионици, веб презентација и сл.
- Евалуација (1 дан) – на састанку тима који је провео пројекат је потребно разговарати о томе колико су задовољни provedеним пројектом, на које проблеме су наилазили током провођења активности, како су те проблеме рјешавали, када би поново радили

пројекат шта би уради другачије, шта су научили кроз реализацију пројекта...

Расподјела улога: Наставник треба да наведе ђаке да у оквиру тима прво дефинишу улоге које су им потребне за реализацију пројекта, а након тога да се у складу са жељама ђаци сами распореде.

Потребни ресурси: Штампане примјерака етичког кодекса за свако одјељење

Начини евалуације: Описано у активностима

Примјер 2.

За ученике 4. разреда

Тема:	Промоција борбе против корупције – мјесец борбе против корупције
Циљ активности:	Укључивање ђака у борбу против корупције
Очекивани резултати:	Развој организационих вјештина; Развој грађанске свијести; Стечено искуство у активностима борбе против корупције; Виши ниво информисаности ђака о корупцији
Трајање пројекта:	3 мјесеца

Опис активности:

- Формирање тима за провођење пројекта (7 дана) – ђаци једног одјељења, представници свих одјељења, савјет ђака.
- Осмишљавање активности промоције борбе против корупције (15 дана) – пројектни тим треба на састанку савјета ђака да презентује пројекат и замоли представнике одјељења да прикупе приједлоге средњошколаца о могућим начинима промоције борбе против корупције.
- Дефинисање активности и плана провођења активности (7 дана) – на основу прикупљених приједлога пројектни тим формира листу активности коју ће провести. Потребно је да дефинише и временски план. Могуће активности: организовање округлих

столова, приказивање документарних филмова, организовање посјета институцијама које се баве борбом против корупције, организовање дискусија с представницима владиних институција које се баве борбом против корупције и сл.

- Презентација пројектних активности (7 дана): потребно је презентовати пројектне активности управи школе, наставничком савјету, ђацима, школском одбору, савјету родитеља, школском педагогу и др.
- Провођење активности (30 дана): пројектни тим проводи активности у складу са временским роковима.
- Евалуација (1 дан) – на састанку тима који је провео пројекат је потребно разговарати о томе колико су задовољни provedеним пројектом, на које проблеме су наилазили током провођења активности, како су те проблеме рјешавали, када би поново радили пројекат шта би урадили другачије, шта су научили кроз реализацију пројекта...

Расподјела улога: Наставник треба да наведе ђаке да у оквиру тима прво дефинишу улоге које су им потребне за реализацију пројекта, а након тога да се у складу са жељама ђаци сами распореде.

Потребни ресурси: Штампане промотивног материјала

Начини евалуације: Описано у активностима

ЗАКЉУЧАК

Увођењем Курикулума етика и антикорупција у средње школе, створен је почетни алат и стављен у руке наставницима да у образовању направе преокрет у смислу промјене улога и ставова. Улогу доминантног субјекта у настави, наставник коначно препушта ђацима. Ђак трага, размишља, открива, критикује, предлаже, контролише. Тако се улога ђака значајно мијења: од пасивног примаоца информација, постаје активан учесник наставног процеса у којем се препознају проблеми и нуди рјешење за проблеме из области корупције. Зато је овај приручник велика помоћ и путоказ наставнику и ђаку за осмишљавање активности које ће помоћи у оснаживању, у подизању свијести, у развоју компетенција и у дефинисању улога.

Приручник је обухватио основне информације о корупцији и борби против корупције, дефинисао узроке и посљедице те усмјерио на облике борбе против корупције. Но, приручник не ограничава, не затвара врата, не сужава могућности, већ даје могућност наставнику и ђацима да разиграју машту, да уозбиље стварност, да се поиграју са очекивањима. Очекивања су дефинисана у Стратегији борбе против корупције (2015 – 2019), а овај приручник је дио цјелокупног напора у борбе против корупције и јачању превенције корупције у Босни и Херцеговини, у чему образовни систем има јединствену улогу.

Препоруке за професоре

- Наставни процес треба да буде заснован на конструктивистичкој поставци, односно улога наставника би требала да се огледа у организовању и вођењу процеса учења;
- У припреми часа било би добро да наставник размишља више о ђацима, о томе шта тренутно знају, шта би још требало да знају, које активности на најбољи начин могу да их мотивишу за учење, кроз које активности учења могу да развијају вјештине и усвајају вриједности и сл.
- С обзиром на различитост наставних планова и програма у БиХ и потребе да се овај програм укључи у све средње школе, програм едукације о корупцији је најбоље реализовати на часовима одјељенске заједнице;
- Приликом осмишљавања активности едукације средњошколаца у вези са корупцијом неопходно је користити различите форме и методе за постизање циљева (индивидуални рад, рад у пару, рад у групи, дискусија у групи, студије случаја, барометар, дебата, кориштење мултимедије, олуја идеја, играње улога, рад са текстовима);
- Имајући у виду да је циљ едукације о корупцији развој компетенција о корупцији, а да компетенције подразумијевају знања, вјештине и вриједности, од великог је значаја реализација одређеног броја ваннаставних активности, те пружање подршке за њихову реализацију. Генерално, треба имати на уму да се основни циљ развоја компетенција ђака о корупцији у друштву, а посебно у образовању, треба фокусирати на:
 1. Дефинисање појма корупције, узрока, појавних облика и посљедица;

2. Препознавање коруптивног понашања у образовним институцијама;
 3. Дефинисање односа између економске активности и моралних вриједности и утврђивање улоге грађана у борби против корупције;
 4. Дефинисању улоге ђака у борби против корупције.
- Потцање изражавања индивидуалних ставова и мишљења је од кључног значаја за успјешност програма борбе против корупције

ЕТИКА И АНТИКОРУПЦИЈА Приручник за ђаке средње школе

Увод

Од настанка људског друштва до данас, човјек је усавршавао и развијао разне методе лакшег и успјешнијег живота у заједници. На тај начин је развијао и саму заједницу и односе са другим људима у њој. С појавом првих табуа, првих норми, човјек се издигао изнад спонтаног начина живота, са жељом да свјесно уређује свој живот у заједници с другим људима. Тако настају прве норме, а односе се на одређене забране. Кроз развој друштва и развој друштвене свијести, норме су се развијале и уобличавале у разне писане документе. Друштво је добило прве писане законе, добило уставе као основне правне акте у сваком друштву, добило и друге законе којима је уређен живот у заједници. Настанком парламентарног облика власти, парламенти као законодавни органи постали су мјесто доношења закона, али и мјесто у којем се о законима и другим одлукама дискутовало и разговарало. Развојем разних облика друштвене свијести: филозофије, етике, религије, идеологије и сл. стваране су све веће научне поставке које су давале основу за све боље и хуманије законе и одлуке.

Данас у савременим друштвима готово је незамисливо функционисање било које области и живота у заједници без писаних закона. Такође, поред писаних норми оличених у законе, уредбе, одлуке, конвенције, правилнике и сл. у сваком друштву важе и оне које не видимо, такозване неписане норме. Неписане норме су моралне и обичајне и оне су као и писане имале свој развојни пут и своју снагу дјеловања. Развојем друштва и друштвене свијести и ове норме добиле су другу форму и садржину и другачији значај. Из тог разлога је разумљиво да оне норме које су важиле у доба робовласништва, не могу се примијенити на савремено друштво. У доба робовласништва, људи су третирани као и свака друга роба, били предмет куповине и продаје и поступања њихових власника по властитом нахођењу. Данас, на овом степену развоја друштвене свијести, развоја људских права и слобода, готово је непојмљиво да су постојали и такви системи у којима је човјек био роба.

У правно уређеним државама претпоставка је да су сви и да је све обухваћено законом и да нико и ништа није изнад закона. Ипак, пракса показује да у функционисању сваке државе постоје појединци

и групе који крше не само законе, већ који не поступају ни по моралним начелима. Најраширенији облик кршења закона данас у свијету јесте корупција. Овај готово друштвени "феномен", развио се у разним облицима, у готово свим државама, без обзира на то како су оне економски развијене и какво им је друштвено уређење. Корупција је данас у свијету препозната као препрека даљег развоја друштва. Оно што је још уочљивије јесте сазнање да корупција поткопава основне вриједности и моралне принципе сваког друштва. Ако знамо да морал одговара на питање шта је добро, а шта не у једном друштву или шта ваља, а шта не, онда нам је јасно да нарушене или уништене моралне норме, представљају основу за брзо пропадање вриједносног система и друштва у цјелини. Посљедице постојања корупције препознатљиве су као слабљење институција система, губитак повјерења у власт, поткопавање владавине закона, угрожавање људских права и слобода, угрожавање правичности и социјалне правде.

Корупција је друштвени проблем и као такав се мора препознати да би се читаво друштво укључило у борбу против тог проблема. Проблем постоји, препознат је, идентификовани су појавни облици корупције и узроци њеног настанка те је разумљиво да надлежне институције система покушавају зауставити даље ширење овог проблема и његово заустављање. Из тог разлога Босна и Херцеговина је 2009. године усвојила државну Стратегију за борбу против корупције, којом се држава званично обавезала да ће провести антикорупционе реформе. У мају 2015. године, дефинисана је нова Стратегија за борбу против корупције. У овом документу се наводи да је остваривање дугорочних циљева, односно резултата у борби против корупције, неодвојиво од јачања морала и моралних и друштвених вриједности, те да је све заједно веома повезано са системом образовања и васпитања у Босни и Херцеговини. Тиме је наглашено да у процесу борбе против корупције и у процесу јачања моралних вриједности у друштву, најјачу улогу имају породица и образовни систем, од предшколског нивоа до универзитета. Из тог разлога је неопходно да се посвети значајна пажња питањима етике у свим наставним програмима. Готово да нема наставног предмета или наставне јединице у коју није могуће уградити сегменте етичког значења.

Овај приручник за ученике средњих школа садржи кључне елементе за едукацију ученика, нуди дефиниције појма корупција, објашњења облика у којима се корупција појављује, објашњава узроке настанка и посљедице постојања корупције, те даје смјернице дјеловања у борби против корупције.

Шта је корупција?

Корупција је феномен који прати човјека практично од настанка првобитних заједница. У примитивним племенским заједницама припадник племена је чинио услуге племенским вођама, а они су му заузврат чинили услуге другог типа, попут напредовања у племенској хијерархији што му је доносило материјалну и/или другу корист. Током историје, цареви и краљеви службеницима (суци, војници, благајници..), који су их служили, нису исплаћивали плату већ им је било дозвољено да примају поклоне, а често и да отимају од грађана. Римљани нису ишли у ратне походе само да би освајали, већ су војсковође користиле своје положаје за зараду. Султани су својим сучима дозвољавали да примају поклоне и да на основу њих доносе одлуке. У периоду постмодерне државе, дозвољена је била куповина јавних положаја, бирање службеника по поријеклу и партијском критеријуму, а грађани су третирани као поданици. Иако је корупција у 19. Вијеку третирана као природна, нормална појава, у 20. вијеку се сматра штетном и забрањује се законом.

Корупција у босанскохерцеговачком контексту има и традиционалну позадину. Наиме, од колијевке па до гроба ова пошаст прати човјека, а да се то ни не примјећује. Када се роди дијете, у правилу се у породилишту чисте доктори, сестре и друго медицинско особље. Током година, како дијете расте, посјећују се доктори из различитих разлога, а све је испраћено одређеним поклонима, јер је то нека врста обичаја. Када дијете стаса за школу, онда се поклонима засипају учитељи/учитељице, наставници/наставнице у основној школи, па и професори у средњој школи. Након средње школе, већ одрастао човјек који се одлучи да настави школовање на неком од домаћих универзитета, на првом испиту који се појави као непремостива препрека, уколико је професор заинтересован за новац или услуге (корумпиран), искористиће могућност помићивања као једног од најзаступљенијих облика корупције. Након завршетка школовања,

с обзиром на то да су послови у јавном сектору најатрактивнији, у правилу се у БиХ до таквих послова долази путем различитих видова корупције, а најчешће подмићивањем и политичком корупцијом. Такви грађани кроз живот све своје проблеме са полицијом, судовима, инспекцијама и другим рјешавају коруптивним активностима. Све ово представља зачарани круг корупције у животу једног појединца и на први поглед се не виде посљедице по околину, међутим када се озбиљније сагледа срж проблема уочиће се посљедице које су несагледиве: уништен здравствени, образовни, полицијски, правосудни, систем јавне управе и други, односно долази до изокретања цјелокупног система вриједности.

Појам и дефиниција корупције

Термин корупција води поријекло од латинске ријечи *rupture* што у слободном преводу значи разбијање, ломљење, кидање, а будући да у коруптивним активностима учествују најмање двије особе онда је то *cum rupture*. Дакле, подмитљивац (онај који даје мито) и подмићени (онај који прима мито) нешто разбијају, ломе или кидају заједно. Будући да ова етимолошка дефиниција не задовољава аспекте потребе за научном дефиницијом корупције, јер не открива у чему је специфична разлика корупције у односу на све остале манифестације покварености, искварености и непоштења, постоје различити приступи у њеном дефинисању.

Корупција као кршење моралне норме је дефинисана као "патолошка појава, односно системска аберација у којој владајућа политичка класа лични интерес ставља изнад интереса политичке заједнице, па се с тог аспекта корупција осуђује као неморална и штетна за политичку конституцију друштва", док су облици корупције као кршење правне норме дефинисани у законским одредбама.

Литература која се бави изучавањем корупције, као једног од најкомплекснијих криминалних феномена, нуди велики број њених дефиниција. Па се тако најчешће спомиње то да је "корупција настојање да се богатство или моћ стекну незаконитим средствима – лична добит на јавни рачун". Такође, једна од дефиниција коју истичу бројни аутори на простору бивших југословенских република је да "корупција означава процес у којем најмање двије

особе недозвољеном размјеном, ради остваривања личне користи, поступају на штету јавног интереса, кршећи моралне и правне норме". Не може се означити која је од постојећих дефиниција боља, али постоје институције и организације које су у својим документима третирале ову материју, па су неке од њих:

- Злоупотреба јавних овлашћења ради приватне користи. – Свјетска банка (1997);
- Злоупотреба повјерених овлашћења за приватну корист. – Transparency international;
- Транснационална појава повезана са другим облицима криминалитета, која представља пријетњу за стабилност и сигурност друштва, те угрожава одржив развој и владавину права. – Конвенција Уједињених нација против корупције (2003);
- Означава сваку злоупотребу моћи повјерене јавном службенику или лицу на политичком положају на државном, ентитетском, кантонском нивоу, нивоу Брчко дистрикта БиХ, градском или општинском нивоу, која може довести до приватне користи. Корупција посебно може укључивати директно или индиректно захтијевање, нуђење, давање или прихватање мита или неке друге недопуштене предности или њену могућност, којима се нарушава вршење било какве дужности или понашања очекиваних од примаоца мита. – Закон о Агенцији за превенцију корупције и координацију борбе против корупције БиХ (2009);
- Корупција подразумијева тражење, нуђење, давање или примање, директно или индиректно, мита или било које друге незаконите користи или стављање тога у изглед, које изопћава прописано извођење неке дужности или понашања које се захтијева од примаоца мита, незаконите користи или особе којој се то ставља у изглед. – Грађанскоправна конвенција Савјета Европе (1999)

Појавни облици корупције

Значајан број друштвених научних дисциплина бави се изучавањем корупције, па се на основу таквог мултидисциплинарног приступа издвајају различити појавни облици:

Подмићивање – Нуђење или примање одређене врсте услуге, новца или других облика користи да би се донијела каква одлука која је противправна;

Противправно посредовање – Коришћење положаја да би се утицало на вршење или невршење службених радњи;

Злоупотреба положаја – Коришћење положаја како би се себи или другој прибавила корист, другој нанјела штета или повриједила права;

Проневјера – Крађа, присвајање повјерене имовине или чега сличног од стране особе којој су повјерена јавна овлашћења;

Превара – Довођење у заблуду подношењем лажних обрачуна или на други начин;

Послуга – Неовлашћено служење повјереним новцем, вриједносним папирима, или другим покретним стварима;

Фалцификовање – Уношење неистинитих података, неуношење важних података, овјеравање докумената или прављење докумената са неистинитим садржајем;

Сукоб интереса – Ситуација у којој јавни службеник или функционер има неке професионалне или личне обавезе које угрожавају његову објективност/ интегритет;

Пристрасност – Стављање породице, пријатеља, познаника у први план приликом доношења одлука. Неформална веза између доносиоца одлука и одређене правне или физичке особе;

Изнуда – Захтијевање или остваривање какве користи употребом силе, ускраћивањем одређеног права или пријетњом.

Узроци корупције

Узроци корупције су многобројни и није их лако све таксативно набројати, па тако теорија и пракса борбе против корупције користе класификацију узрока на: правне, политичке, институционалне и економске.

Правни узроци настанка корупције манифестују се у виду недостатних и лоше уређених законских прописа који дефинишу

ову појаву као криминалну. Такође, узрок за настанак корупције је и лош рад тужилаштва и судова који би требали радити на сузбијању и процесуирању ове појаве, као и државних органа који врше надзор над радом ових правосудних институција.

Политички узроци настанка корупције огледају се у злоупотреби власти од стране политичких центара моћи, односно група које управљају партијама на власти. Најбољи примјер манифестације корупције која је узрокована политиком је финансирање политичких странака злоупотребом јавних ресурса, то јест, када се новац државних институција или предузећа користи за страначке потребе. Када се на све надовеже лоше функционисање контролних органа (инспекција) и непостојање механизма одговорности размјере корупције су несагледиве.

Институционални узроци настанка корупције су многобројни, а карактерише их лоша организациона структура унутар институција која омогућава вршење корупционих радњи службеника услед недостатка контролних механизма. Најчешће се манифестује давањем предности некомпетентним страначким кадровима испред стручних кадрова приликом запошљавања у институцијама.

Економски узроци настанка корупције базирају се на лоше осмишљеној (криминалној) приватизацији јавних предузећа након које су многи остали без посла и на тај начин доспјели у ситуацију да упадну у немилост корумпираног система. Након приватизације, јавља се проблем непланског и неадекватног политичког интервенционизма државе у привреду, што даље има за посљедицу непоштовање темељних тржишних законитости.

Посљедице корупције

Корупција је изразито опасан криминални феномен и изазива посредне и непосредне штете, а често у земљама у развоју корупција достигне такав ниво да прерасте у опасну патологију.

Овај криминални феномен дерогира све битне друштвене системе од образовног, здравственог, правосудног, полицијског, па све до система јавних институција. Није ријетка појава лошег функционисања

правне државе и владавине права као посљедица раширене корупције, а све то утиче на појаву да грађани немају повјерења у институције.

Корупција као антикултурна појава разара управну и политичку културу која је грађена на здравим основама и умјесто одлучивања о потребама људи, предност се даје личним зарадама повлаштених, а такође је потакнута и дискриминација лица која нису укључена у корупционе радње.

Осим што изазива друштвену нестабилност и социјалну несигурност, корупција успорава привредни развој и подиже трансакционе трошкове, а на крају свега постаје неподношљива сметња развоју међународних економских односа.

Не треба занемарити ни посљедице које корупција оставља кршењем људских права оних који нису инволвирани у коруптивне радње и то најчешће на тај начин што подстиче негативну селекцију за све положаје од политиких до службеничких.

Посљедице неетичког понашања

Етичко понашање је оно понашање које је усклађено и дефинисано одређеним правилима, најчешће садржаним у етичким кодексима са којима су се сагласили чланови групе или које је усвојила нека институција. Постоје различити етички кодекси, од кодекса понашања у школи, преко кодекса понашања на факултету, кодекса понашања у јавним институцијама, па све до етичких кодекса везаних за поједине струке и друго.

Овдје је питање какве су посљедице кршења етичких кодекса, односно посљедице неетичког понашања?! А најједноставнији и најпрецизнији одговор јесте да посљедице нису ништа мање штетне од посљедица корупционог понашања, чак се може рећи да неетичко понашање најчешће представља увод у коруптивно понашање.

Тако, на примјер, у школи постоји правило да на тестовима није дозвољено преписивање, али се често дешава да то правило крше ђаци, а врхунац тог неетичког понашања представља то што

ни наставник/професор најчешће не санкционише такву појаву. Посљедице тога, на први поглед су сасвим безазлене, међутим уколико се ствари гледају објективно њихове димензије су несагледиве. Наставници губе ауторитет, а ђаци који навикну да преписују остају ускраћени за знање које им је потребно у даљем животу и будућем раду. Уколико се такви ђаци одлуче да упишу неки факултет и тамо ће наставити да преписују, па ћемо добити докоре којима умиру пацијенти, грађевинце којима се руше зграде, економисте којима пропадају фирме, судије које ослобађају криминалце...

Примјери корупције из свакодневнице

Готово да не постоји образовна установа у којој нема корупције, а када су у питању средње школе, она се на првом мјесту појављује приликом уписа. Наиме, родитељи ђака који немају довољан број бодова за упис у гимназију, економску, медицинску или неку другу школу за коју сматрају да је најбоља, проналазе начин да утичу на директора школе или некога другог ко одлучује о упису, да злоупотријеби свој положај и омогући упис њиховом дјетету које то објективно не заслужује. Овакве интервенције су постале правило у средњим школама у БиХ, а ником није у интересу да их санкционише што прави огромну штету образовном систему.

Корупција у здравственим установама је изузетно заступљена, а појавни облици су различити по начину извршења и по обиму. Доктори, чију професију грађани веома цијене, у друштву у развоју какво је БиХ, слабо зарађују, па непосредан контакт са пацијентима представља прилику за додатном, али противзаконитом зарадом. Та зарада се остварује од класичних поклона и коверти, преко упућивања пацијената у приватне ординације, па све до недопуштеног коришћења просторија јавних болница и домова здравља за приватну докторску пажњу. Још један од облика корупције у здравственом сектору је и злоупотреба тзв. листи чекања на којима се налазе пацијенти који чекају на прегледе, операције и слично, па преко штеле/везе или путем подмићивања доспијевају на њих преко реда.

Често се дешава да полицијски службеници заједно са несавјесним грађанима реализују корупционе активности. Најчешће су то саобраћајни полицајци који, умјесто писања казни за прекршаје, од

грађана узимају одређене новчане износе, што на крају представља један од узрока повећаног броја саобраћајних несрећа, слабљење саобраћајне културе, неповјерења грађана у полицију и друго. Поставља се питање како то да полицијски службеници који би требали да буду примјер и носиоци борбе против криминала и корупције могу и сами учествовати у њима?! Један од могућих одговора јесте тај да су вјероватно и они сами у полицијску службу ушли путем неког облика корупције.

Специфичан примјер корупције јесте запошљавање у јавним институцијама, предузећима и установама путем корупције. У пракси су позната два облика ових криминалних активности, а то су запошљавање путем класичног подмићивања и политичко запошљавање. Класично подмићивање функционише тако да се онима који одлучују о запошљавању, конкурсним комисијама, директорима или другима, да одређена новчана свота (мито) како би злоупотребили положај да утичу на запошљавање онога који их је даровао (подмитио). Политичко запошљавање се реализује по принципу: "посао за гласове на изборима", то јест, на начин да политичке партије и политичари који се у правилу налазе на службеним положајима својим гласачима обезбјеђују запослење у јавним институцијама, предузећима и установама, а да гласачи гласањем на изборима узвраћају подршком странкама и политичарима.

Анализа случајева корупције

На основу претходних примјера корупције наводимо неке од случајева о којима ђаци требају размислити и донијети свој суд о томе како је исправно поступити:

- Како бисте поступили у ситуацији када приликом уписа у средњу школу или на факултет примају 25 ђака/студената, а ви, у складу са својим успјехом, на ранг листи заузимате 28. позицију?
- Како бисте поступили у ситуацији да неко од професора инсистира на куповини књиге коју нисте обавезни купити и то условљава пролазном оцјеном?
- Како бисте поступили у ситуацији да вам је познато да је неко уписао школу или факултет путем неког од видова корупције?

- Како бисте поступили у ситуацији да вам доктор затражи новац за неку од својих услуга?
- Како бисте поступили у ситуацији да доктор инсистира да дођете на преглед у његову приватну ординацију?
- Како бисте поступили да морате чекати неки од докторских прегледа седам дана, а да вам неко од медицинског особља затражи новац како би преглед био одмах?
- Како бисте поступили уколико би саобраћајни полицајац тражио од возача који вас вози да се договоре да му не пише казну за сигурносни појас?
- Како бисте поступили у случају да су вас или неког вршњака физички повриједили, а да полицијски службеници нису адекватно реаговали?
- Како бисте поступили да видите полицијског службеника како се у униформи недолично понаша на улици, у кафићу или неком другом јавном мјесту?

Борба против корупције

У 20. вијеку готово да не постоји држава у којој је морално и законски прихватљива корупција, односно чији правни и систем моралних норми на било који начин оправдава злоупотребу политичког положаја или јавне службе за лично богаћење на рачун јавног интереса. Дакле, цјелокупна борба против корупције је јасно дефинисана и остаје само на онима који проводе закон да је реализују. Међутим, полиција, тужилаштва и судови у борби против корупције требају помоћ савјесних и храбрих грађана. Савјесни грађани упознати са катастрофалним посљедицама корупције неће бити инволвирани у такве активности и биће довољно храбри да уколико дођу у додир са таквим активностима нађу начина да их пријаве надлежнима.

И ђаци средњих школа који су упознати са посљедицама које корупција узрокује могу дати значајан допринос у борби против корупције. Најмање што могу урадити у тој борби јесте да вриједно уче како не би долазили у искушење да се користе преписивањем као уводом у кршење дефинисаних правила. Лоша оцјена се увијек може исправити, али када се почне са кршењем правила то прераста у лошу навику што у даљем животу може имати несагледиве посљедице како по појединца тако и по друштво.

Сљедеће што ђаци средњих школа могу урадити да би дали допринос борби против корупције јесте то да у свакој прилици препознају корупционе активности, упозоре актере на могуће посљедице или у крајњем случају пријаве корупцију на неки од бесплатних и анонимних телефона.

Они који су заинтересовани за друштвене активности у борби против корупције имају могућност да се укључе у школске секције и на тај начин дају свој допринос развијању свијести код вршњака и суграђана о овој опасној појави. Такође, у срединама у којима постоје удружења која су укључена у борбу против корупције ђаци могу дати допринос волонтерским радом у тим удружењима.

На крају, треба напоменути да не треба бити у заблуди да ће се корупција искоријенити, јер ни у најразвијенијим земљама то није случај, али сваки грађанин треба дати допринос да се ова појава сведе на најмању могућу мјеру.

Дефинисање правила у борби против корупције

Ђаци који су упознати са основама етике и антикорупције спремни су да, уз помоћ наставника или самостално, дефинишу правила која ће се проводити у њиховој школи.

Будући да су различита правила понашања у учинионици, на школском холу и у школском дворишту ђаци се требају организовати у групе које ће дефинисати правила на та три простора.

Правила се требају дефинисати на основу постојећих, али свакако је значајно да ђаци уведу и неке новитете у правилнике и да то буде њихов допринос у креирању бољег окружења.

Примјена правила у борби против корупције

Правила која су дефинисали ђаци потребно је провести у дјело, а то се постиже креирањем механизма контроле, односно одређивања особа које ће о томе бринути.

Тако ће се о провођењу правила дефинисаних за простор учинионице бринути дежурни ђаци/редари у разреду и на крају свога дежурства/

75 Етика и антикорупција: Курикулум и приручник за средње школе

редарства саставиће кратак извјештај о поштовању, односно непоштовању дефинисаних правила.

О поштовању правила везаних за понашање у школском холу и у дворишту требало би да се брину дежурни ученици на нивоу школе и такође након свога дежурства саставе кратак извјештај о томе да ли су дефинисана правила испоштована.

Они ђаци који су прекршили дефинисана правила треба да на одређени начин буду санкционисани, а о тим санкцијама ће одлучити наставнички савјет.

Рад на пројекту у борби против корупције

Како би учење о етици и антикорупцији добило сврху, а то је да сваки ђак да свој допринос борби против корупције, круна активности треба бити реализација пројекта борбе против корупције.

Пројекат ће осмислити и реализовати ђаци уз помоћ наставника, а на крају ће бити представљени резултати.

КОНТАКТИ ИНСТИТУЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА ПРИЈАВУ КОРУПЦИЈЕ

ИНСТИТУЦИЈА	КОНТАКТ ПОДАЦИ
Агенција за превенцију корупције и координацију борбе против корупције (АПИК)	Бесплатни број: 0800 54321 web адреса: www.apik.ba
Државна агенција за истраге и заштиту (СИПА)	Бесплатни број: 080 020 505 web адреса: www.sipa.gov.ba
Федерална управа полиције	Тел: +387 (0)33 280 020 web адреса: www.fup.gov.ba
МУП Републике Српске	Тел: +387 (0)51 219 300 web адреса: www.mup.vladars.net
Полиција Брчко Дистрикта	Тел: +387 (0)49 233 200 i 122 web адреса: www.policijabdbih.gov.ba
Полицијске станице у Федерацији БиХ и Републици Српској	Контакт број 122
Тужилаштво БиХ	Тел: +387 (0)33 707 200 web адреса: www.tuzilastvobih.gov.ba
Федерално тужилаштво	Тел: +387 (0)33 212 529 web адреса: www.ft-fbih.pravosudje.ba
Републичко тужилаштво РС	Тел: +387 (0)51 316 168 web адреса: rt-rs@pravosudje.ba
Тужилаштво Брчко Дистрикта	Тел: +387 (0)49 217 227 Web адреса: www.jt-brckodistriktbih.pravosudje.ba
Антикорупциона мрежа у БиХ – Акаунт БиХ	Тел/факс: +387 (0)33 263 546 i 033 209 304 Web адреса: www.account.ba Ci www.bpp.ba
Транспаренси интернешенел БиХ	Тел: 0800 55555 web адреса: www.ti-bih.org

ОСТАЛИ КОРИСНИ ИЗВОРИ (ПУБЛИКАЦИЈЕ)

- Amundsen, I., Political Corruption: An Introduction to the Issues, Chr. Michelsen Institute, Development Studies and Human Rights, 1999.;
- Беговић, Б., Мијатовић, Б. и Хибер, Д., Корупција у правосудју, Центар за либерално-демократске студије, Београд, 2004.;
- Беговић, Б., Мијатовић, Б., Корупција у Србији, Центар за либерално-демократске студије, Београд, 2001.;
- Бужанин, О., и Лаловић, Љ., Носиоци правосудних функција и друштво, Високо судско и тужилачко вијеће БиХ;
- Центар за развој медија и анализе/ACCOUNT, Ко је ко у борби против корупције у Босни и Херцеговини, Сарајево, 2013.;
- ЦЕМИ, Пошто испит? – знање (није) на поклон!, Студио MOUSE – Подгорица, 2012.;
- Центар за одговорну демократију - ЦОД Луна, Приручник за заштиту узбуњивача у Босни и Херцеговини, 2012.;
- Центар за одговорну демократију - ЦОД Луна, Приручник за примјену Закона у заштити лица (узбуњивача) која пријављују корупцију у институцијама БиХ, 2014.;
- Деренчиновић, Д., Мит(о) корупцији, Nossi, Загреб, 2001.
- Добовшек, Б., Превенција корупције, Факултет за сигурносне науке, Словенија, 2008.;
- Ђорђевић, С., Цивилно друштво против корупције у полицији – Предлог практичне политике, Београдски центар за безбедну политику, Београд, 2013.;
- ФМОН, Програм мјера за превенцију корупције у Федерацији БиХ – Транспарентност, законитост и поштивање процедура за боље високо образовање – Нацрт, Мостар, 2012.;
- Горјански, Д., Суставна корупција у хрватском здравству, Загреб, 2013.;
- Горјански, Д., Је ли хрватски здравствени сустав – сустав?, Матица Хрватска, Огранак Осиејек, 2009.;
- Gould, 1991., а према: Khan, M. M., Political and Administrative Corruption: Concepts, Comparative Experiences Bangladesh Case, University of Dhaka, 1997.;

- Hallin, D. C. & Papathanassopoulos, S., Political Clientelism and the Media: Southern Europe and Latin America in Comparative Perspective, Media, Culture & Society, broj 24., 2002.;
- Хасић, Ј., Кривично дјело корупције: Слабости и недоречености постојећих законских рјешења на нивоу Босне и Херцеговине, Центар за сигурносне студије, Сарајево, 2013.;
- International Council on Human Rights, Корупција и људска права: успостављање везе, Фонд за отворено друштво – Србија, Београд, 2010.;
- Khan, M. M., Political and Administrative Corruption: Concepts, Comparative Experiences Bangladesh Case, University of Dhaka, 1997.;
- Корајлић, И., Високо образовање у БиХ – отворен простор за корупцију, ТИ, 2011.;
- Крегар, Ј., Појава корупције, Хрватски љетопис за казнено право и праксу, 1997.;
- Кушан, Л., Сукоб интереса, Удруга за демократско друштво, Загреб - Сплит, 2004.;
- Милосављевић, М., Како против корупције у јавним набавкама, Centre for Applied European Studies;
- Министарство правосуђа РХ, Корупција – узроци, посљедице, превенција, Загреб, 2011.;
- Шуковић, Д., Корупција у процесу приватизације у Србији, чланци, број 1, 2011.;
- Шимац, Н., Против корупције: стара пошаст, нове опасности, Мала школа демократије, књига 10, Удруга за демократско друштво, Загреб – Сплит, 2004.;
- ТАССО, ОЦД и учешће грађана, Сарајево, 2011.;
- Transparency International БиХ, Антикорупцијски планови као дио стратегијског дјеловања против корупције, Сарајево, 2011.;
- Transparency International БиХ, Мониторинг провођења Стратегије за борбу против корупције 2009-2014 – Први периодични извјештај ТИ БиХ, 2010.;
- Transparency International БиХ, Мониторинг имплементације Закона о јавним набавкама БиХ, 2012.;
- Transparency International БиХ, Методе едукације о корупцији и етици;

- UNOCD, Пословање, корупција и криминал у Босни и Херцеговини: Утицај мита и криминала на приватна предузећа, 2013.;
- UNOCD, Корупција у Хрватској: Стварна корупцијска искуства грађана, 2011.

Ко се боји корупције још? Ми не!

Објављивање ове публикације је дијелом финансирано грантом Министарства иностраних послова Сједињених Америчких Држава (Department of State). Мишљења, налази и закључци који су овдје наведени припадају ауторима и не одражавају нужно мишљења, налазе и закључке Министарства иностраних послова Сједињених Америчких Држава.

Пројекат проводи

 infohouse

Партнери на пројекту

